

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Методичні вказівки

для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання
слухачів підготовчого відділення
з курсу «Неорганічна хімія»

Одеса 2012

Методичні вказівки для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання слухачів підготовчого відділення з курсу «Неорганічна хімія».

/Чокан Л.О. – Одеса: ОДЕКУ, 2012 – с.64/

ЗМІСТ

Передмова.....	5
1. Основні класи неорганічних сполук.....	6
1.1 Оксиди.....	8
1.2 Кислоти.....	9
1.3 Основи.....	13
1.4 Солі.....	15
2. Гідроген.....	20
2.1 Характеристика хімічного елемента Гідроген.....	20
2.2 Проста речовина водень H_2	20
2.3 Вода (гідроген оксид) H_2O	22
3. Хлор.....	24
3.1 Характеристика хімічних елементів VII групи головної підгрупи (галогенів).....	24
3.2 Проста речовина хлор Cl_2	25
3.3 Гідроген хлорид та хлоридна кислота, HCl	27
3.4 Оксигеновмісні кислоти Хлору та їх солі.....	28
4. Оксиген.....	28
4.1 Характеристика хімічних елементів головної підгрупи VI групи (халькогенів).....	28
4.2 Проста речовина кисень O_2	29
5. Сульфур.....	31
5.1 Проста речовина сірка S	32
5.2 Гідроген сульфід та сульфідна кислота H_2S	34
5.3 Оксиди Сульфуру.....	35
5.4 Сульфатна кислота H_2SO_4	37
6. Нітроген.....	39
6.1 Характеристика хімічного елемента Нітроген.....	39
6.2 Проста речовина азот N_2	41
6.3 Амоніак NH_3	42
6.4 Солі амонію.....	43
6.5 Характеристика оксидів Нітрогену.....	44
6.6 Нітратна кислота HNO_3	46
6.7 Солі нітратної кислоти.....	49
7. Фосфор.....	49
7.1 Характеристика хімічного елемента Фосфору.....	49
7.2 Проста речовина Фосфор P	50
7.3 Оксиди Фосфору.....	52
7.4 Ортофосфатна кислота H_3PO_4	53
8. Карбон і Силіцій.....	55
8.1 Характеристика хімічних елементів Карбон C і Силіцій Si	55
8.2 Прості речовини вуглець і силіцій.....	57

8.3 Оксиди.....	59
8.4 Кислоти та їх солі.....	61
Література.....	64

Передмова

Дані методичні вказівки призначені для слухачів підготовчого відділення та випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які готуються до вступу до вищих навчальних закладів та братимуть участь у зовнішньому незалежному оцінюванні, вони допоможуть слухачам швидко й ефективно повторити вивчений матеріал з тематичного блоку «Неорганічна хімія».

Збірник методичних вказівок складається з наступних розділів: «Основні класи неорганічних сполук», «Гідроген», «Хлор та Гідроген хлорид», «Оксиген», «Сульфур», «Нітроген», «Фосфор», «Карбон і Силіцій».

Після засвоєння необхідних розділів слухачі повинні знати:

- класифікацію, хімічні властивості, способи добування оксидів, гідроксидів, кислот, солей;
- фізичні та хімічні властивості водню, способи його добування;
- фізичні та хімічні властивості галогенів;
- фізичні та хімічні властивості кисню, способи його добування;
- фізичні та хімічні властивості сірки, оксидів сульфуру, сульфатної кислоти, сульфатів;
- фізичні та хімічні властивості азоту, амоніаку, оксидів Нітрогену, нітратної кислоти;
- фізичні та хімічні властивості фосфору, фосфор (V) оксиду, ортофосфатної кислоти;
- фізичні та хімічні властивості вуглецю, силіцію, оксидів Карбону, силіцій (IV) оксиду; карбонатів; силікатної кислоти, силікатів.

На основі одержаних знань слухачі повинні вміти:

- складати рівняння реакцій, характерних для водню, кисню, галогенів, сірки, азоту, амоніаку, нітратної кислоти, фосфору та ортофосфатної кислоти; вуглецю; силіцію та силікатної кислоти;
- порівнювати хімічну активність галогенів; кисню та озону; азоту та червоного і білого фосфору;
- характеризувати найважливіші галузі застосування кисню, водню, хлору, хлоридної кислоти, сульфатної кислоти, ортофосфатної кислоти, нітратної кислоти; гідрогенкарбонатів Кальцію та Натрію;
- застосувати знання для вибору способу виявлення хлорид-іонів; сульфат-іонів у розчинах; йонів амонію, ортофосфат-іонів, карбонат- і силікат-іонів у розчині.

1 ОСНОВНІ КЛАСИ НЕОРГАНІЧНИХ СПОЛУК

Таблиця 1

Ознаки порівняння	Металічні елементи	Неметалічні елементи
Особливості будови атомів	1. На зовнішньому енергетичному рівні містять 1 – 3 електрони (більше трьох електронів містять атоми металічних елементів побічних підгруп, а також атоми Стануму, Плюмбуму, Вісмуту. 2. Мають значні радіуси атомів. 3. Відносна електронегативність менше 2	1. На зовнішньому енергетичному рівні містять 4 та більше електронів (3 електрони містяться на зовнішньому енергетичному рівні атома Бору). 2. Мають незначні радіуси атомів. 3. Відносна електронегативність більше 2.
Тип хімічного зв'язку	Металічний	Ковалентний
Тип кристалічної ґратки	Металічна	Атомна та молекулярна

Продовження таблиці 1

Фізичні властивості простих речовин	Тверді (крім ртуті, яка є рідкою); ковкі; пластичні; мають металічний блиск; характеризуються високою тепло- та електропровідністю	Тверді (сірка, йод та ін.); рідкі (бром), газоподібні (хлор, азот, водень, кисень та ін.); крихкі; більшість не мають металічного блиску; не проводять електричний струм або є напівпровідниками.
Хімічні властивості простих речовин	Виявляють тільки відновні властивості, що визначаються положенням в електрохімічному ряді напруг; йони металів виявляють окисні властивості, що використовують в металотермії	Залежно від положення елементів в ряді відносної електронегативності виявляють як окисні, так і відновні властивості
Хімічний характер оксидів та гідроксидів елементів:	Сполуки більшості елементів виявляють основний характер (основні оксиди, яким відповідають основи). Оксиди та гідроксиди деяких металічних елементів (Zn, Al, Be) є амфотерними. Елементи зі змінним ступенем окиснення (Mn, Cr) здатні утворювати декілька оксидів та гідроксидів, серед яких є, поряд з основними, кислотні та амфотерні.	Виявляють кислотний характер (кислотні оксиди, яким відповідають кислоти)

Електрохімічний ряд напруг металів	
$-\bar{e}$	Li K Ba Sr Ca Na Mg Al Mn Zn Cr Fe Cd Co Ni Sn Pb (H ₂) Cu Hg Ag Pt Au
	Зменшення відновних властивостей →
$+\bar{e}$	Li ⁺ K ⁺ Ba ⁺ Sr ²⁺ Ca ²⁺ Na ⁺ Mg ²⁺ Al ³⁺ Mn ²⁺ Zn ²⁺ Cr ³⁺ Fe ²⁺ Cd ²⁺ Co ²⁺ Ni ²⁺ Sn ²⁺ Pb ²⁺ (2H ⁺) Cu ²⁺ Hg ₂ ²⁺ Ag ⁺ Pt ²⁺ Au ³⁺
	Підсилення окисних властивостей →

1.1 Оксиди

Сполуки, які складаються з двох елементів, одним з яких є Оксиген у ступені окиснення -2. Крім оксидів, Оксиген здатний утворювати пероксида. В пероксидах Оксиген має ступінь окиснення -1; атоми Оксигену зв'язані один з одним.

Наприклад: гідроген пероксид $\text{H}_2\text{O}_2^{-1}$ (H – O – O – H), натрій пероксид $\text{Na}_2\text{O}_2^{-1}$ (Na – O – O – Na).

Оксиди бувають *несолетворні* та *солетворні*.

Несолетворні (байдужі) оксиди не виявляють ні кислотних, ні основних властивостей, тобто не утворюють солей, кількість таких оксидів незначна. Наприклад, N_2O (нітроген (I) оксид); CO (карбон (II) оксид) та ін.

Солетворні оксиди поділяються на *основні*, *кислотні*, та *амфотерні*.

Основні оксиди – це оксиди металічних елементів у ступені окиснення +1, +2, яким відповідають основи. Приклади: Na_2O (натрій оксид), BaO (барій оксид); CrO (хром (II) оксид) та ін.

Кислотні оксиди – це оксиди неметалічних елементів та оксиди металічних елементів у вищому ступені окиснення, яким відповідають кислоти. Приклади: SO_2 (сульфур (IV) оксид); CO_2 (карбон (IV) оксид); CrO_3 (хром (IV) оксид) та ін.

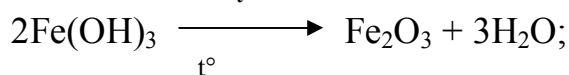
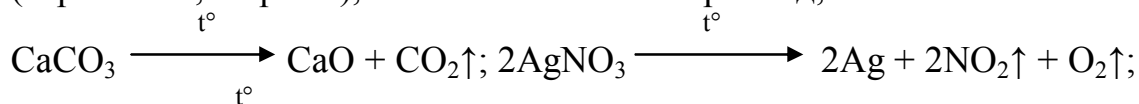
Амфотерні оксиди – це оксиди металічних елементів, яким відповідають амфотерні гідроксиди; здатні виявляти як кислотні, так і основні властивості. Приклади: ZnO (цинк оксид); BeO (берилій оксид); Al_2O_3 (алюміній оксид); Cr_2O_3 (хром (III) оксид); Fe_2O_3 (ферум (III) оксид) та ін.

Способи добування оксидів. Визначають декілька способів добування оксидів:

1. Взаємодія простих речовин із киснем (горіння); безпосередньо з киснем не реагують благородні гази (He, Ne, Ar, Kr, Xe, Rn), галогени (F_2 , Cl_2 , Br_2 , I_2), золото, платина. Наприклад, $\text{S} + \text{O}_2 = \text{SO}_2\uparrow$; $2\text{Ca} + \text{O}_2 = 2\text{CaO}$.

2. Взаємодія складних речовин із киснем (горіння). Наприклад, $2\text{H}_2\text{S} + 3\text{O}_2 = 2\text{SO}_2\uparrow + 2\text{H}_2\text{O}$; $\text{CH}_4 + 2\text{O}_2 = \text{CO}_2\uparrow + 2\text{H}_2\text{O}$.

3. Розклад при нагріванні складних оксигеновмісних сполук: солей (карбонатів, нітратів), основ та кислот. Наприклад,

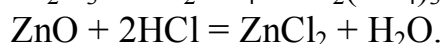
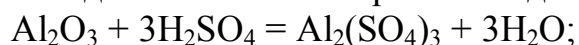
Фізичні властивості оксидів дуже різноманітні. За звичайних умов вони можуть бути газоподібними (CO_2 , SO_2 , NO_2 та ін.), рідкими (Cl_2O_7 , Mn_2O_7 та ін.) та твердими (CaO , Al_2O_3 та ін.). Газоподібні оксиди, як

правило, безбарвні (NO, CO та ін.), тверді оксиди найчастіше мають білий колір (K₂O, ZnO, SiO₂). Деякі оксиди мають забарвлення, наприклад: NO₂ - буре; Mn₂O₇ – зеленувато-буре; CrO – чорне.

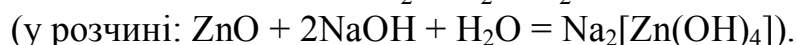
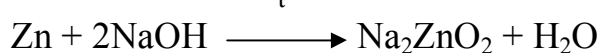
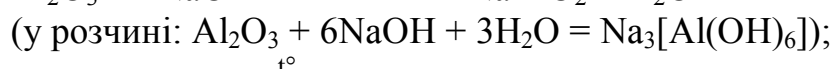
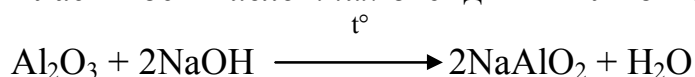
Таблиця 2

Хімічні властивості оксидів	
основних	кислотних
Взаємодія з водою	
Утворюються розчинні у воді основи (луги): K ₂ O + H ₂ O = 2KOH	Утворюються кислоти (з водою реагує більшість кислотних оксидів): SO ₃ + H ₂ O = H ₂ SO ₄
Взаємодія з кислотними оксидами	
Утворюються солі: CaO + SO ₃ = CaSO ₄	-
Взаємодія з кислотами	
Утворюються сіль та вода: MgO + 2HCl = MgCl ₂ + H ₂ O	-
Взаємодія з основними оксидами	
-	Утворюються солі: CaO + CO ₂ = CaCO ₃
Взаємодія з основами	
-	Утворюються сіль та вода: SO ₂ + 2NaOH = Na ₂ SO ₃ + H ₂ O

Хімічні властивості амфотерних оксидів. Властивості *основних* оксидів виявляються при взаємодії з кислотами:

Властивості *кислотних* оксидів виявляються при взаємодії з основами:

1.2 Кислоти

Сполуки, які складаються з атомів Гідрогену, здатних зміщуватись на атоми металічного елемента, та кислотного залишку. З погляду теорії електролітичної дисоціації *кислоти* являють собою електроліти, при дисоціації яких утворюється лише один вид катіонів – катіони Гідрогену H⁺.

Основність кислоти визначається кількістю йонів H^+ , здатних зміщуватись на йони металічного елемента.

Найважливіші неорганічні кислоти

Таблиця 3

Формула кислоти	Назва кислоти за систематичною номенклатурою (традиційна назва)	Аніони кислотного залишку	Назва аніона
HF	фторидна (фтороводнева, плавикова)	F	фторид
HCl	хлоридна (хлороводнева, соляна)	Cl ⁻	хлорид

Продовження таблиці 3

HBr	бромідна (бромоводнева)	Br ⁻	бромід
HI	йодидна (йодоводнева)	I ⁻	йодид
H ₂ S	сульфідна (сірководнева)	S ²⁻ HS ⁻	сульфід гідросульфід
H ₂ SO ₃	сульфітна (сірчаста)	SO ₃ ²⁻ HSO ₃ ⁻	Сульфит гідрогенсульфіт
H ₂ SO ₄	сульфатна (сірчана)	SO ₄ ²⁻ HSO ₄ ⁻	сульфат гідрогенсульфат
HNO ₃	нітратна (азотна)	NO ₃ ⁻	нітрат
HNO ₂	нітритна (азотиста)	NO ₂ ⁻	нітрит
H ₃ PO ₄	ортофосфатна (ортофосфорна)	PO ₄ ³⁻ HPO ₄ ²⁻ H ₂ PO ₄ ⁻	ортофосфат гідрогенортофосфат дегідрогенортофосфат
HPO ₃	метафосфатна (метафосфорна)	PO ₃ ⁻	метафосфат
H ₂ CO ₃	карбонатна (вугільна)	CO ₃ ²⁻ HCO ₃ ⁻	карбонат гідрогенкарбонат
H ₂ SiO ₃	силікатна (кремнієва)	SiO ₃ ²⁻	силікат

Таблиця 4

Способи добування кислот	
оксигеновмісних	безоксигенових
Взаємодія оксиду неметалічного елемента з водою	
$\text{P}_2\text{O}_5 + 3\text{H}_2\text{O} \xrightarrow{t^\circ} 2\text{H}_3\text{PO}_4$	-
Взаємодія неметалу з воднем з подальшим розчиненням продукту реакції у воді	
-	$\text{H}_2 + \text{Cl}_2 = 2\text{HCl}$
Взаємодія кислот із солями	
$\text{Na}_2\text{SiO}_3 + \text{H}_2\text{SO}_4 = \text{Na}_2\text{SO}_4 + \text{H}_2\text{SiO}_3 \downarrow$	$\text{NaCl (крисст.)} + \text{H}_2\text{SO}_4 \text{ (конц.)} = \text{NaHSO}_4 + \text{HCl} \uparrow$

Фізичні властивості кислот. Багато які з кислот є безбарвними рідинами (HNO₃, HCl, H₂SO₄); відомі також тверді кислоти (H₃PO₄, HPO₃). Майже усі кислоти розчинні у воді, прикладом нерозчинної у воді кислоти є H₂SiO₃.

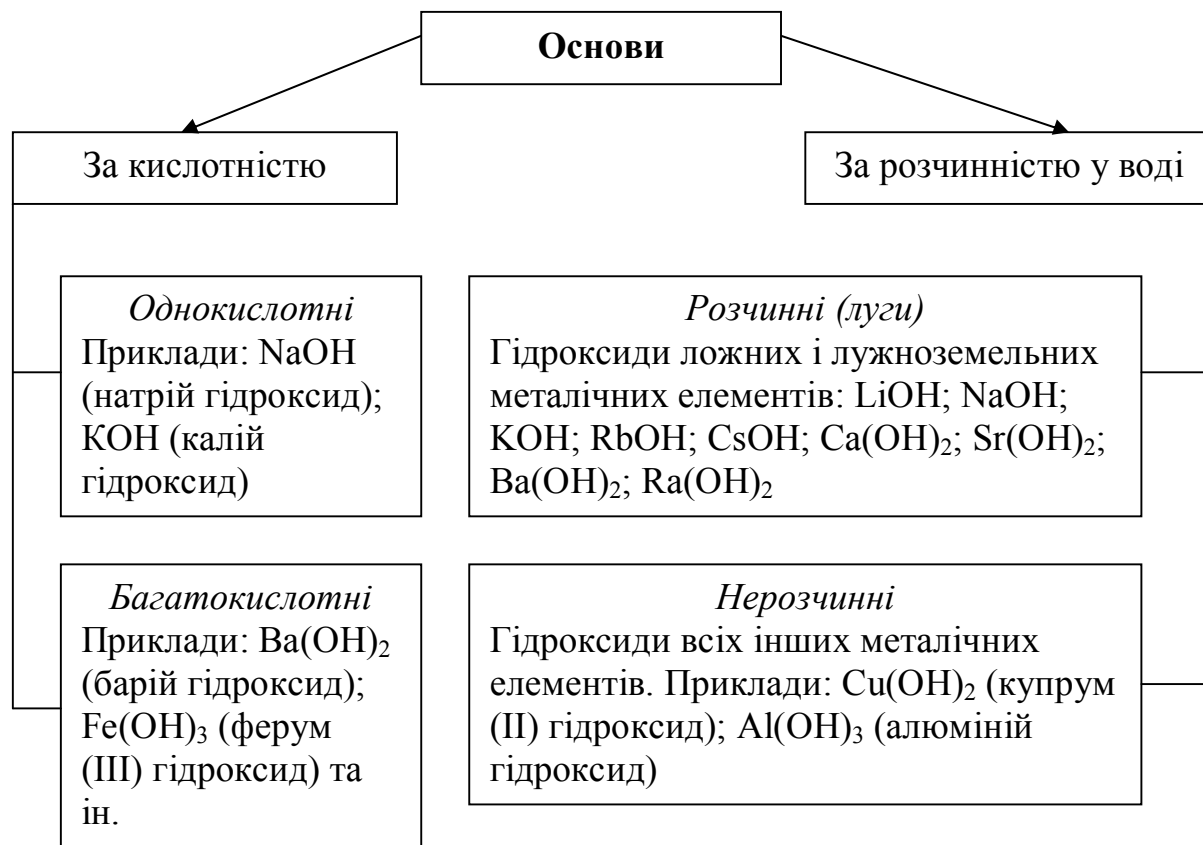
Хімічні властивості кислот

Таблиця 5

Умови перебігу реакції	Продукт реакції	Приклади рівнянь реакцій
Дія на індикатори <i>Індикатори</i> (речовини, які змінюють своє забарвлення під дією кислот або лугів) указують наявність у розчині йонів H^+. Метилловий оранжевий та лакмус набувають у кислому середовищі червоного забарвлення; фенолфталеїн – не матиме забарвлення.		$HCl \rightleftharpoons H^+ + Cl^-$
Взаємодія з металами Кислоти-неокисники взаємодіють тільки із металами, розташованими в електрохімічному ряді напруг зліва від водню H_2	Сіль і водень	$Zn + 2HCl = ZnCl_2 + H_2 \uparrow$
Кислоти-окисники (H_2SO_4 (конц.), HNO_3) взаємодіють із металами, розташованими як зліва, так і справа від водню H_2.	Сіль і продукт відновлення кислотного залишку	$Cu + 2H_2SO_4$ (конц.) = $= CuSO_4 + SO_2 \uparrow + 2H_2O$ $3Ag + 4HNO_3$ (розв.) = $= 3AgNO_3 + NO \uparrow + 2H_2O$
Взаємодія з основними та амфотерними оксидами	Сіль і вода	$CaO + 2HNO_3 =$ $= Ca(NO_3)_2 + H_2O$ $Al_2O_3 + 6HCl = 2AlCl_3 + 3H_2O$
Взаємодія з основними та амфотерними гідроксидами	Сіль і вода	$2NaOH + H_2SO_4 =$ $= Na_2SO_4 + 2H_2O$ $Zn(OH)_2 + 2HBr =$ $= ZnBr_2 + 2H_2O$
Взаємодія з солями	Сіль та летка кислота; сіль і нерозчинна кислота	$FeS + 2HCl = FeCl_2 + H_2S \uparrow$ $Na_2SiO_3 + H_2SO_4 =$ $H_2SiO_3 \downarrow + Na_2SO_4$
Деякі кислоти розкладаються при нагріванні	Кислотний оксид і вода	$H_2SiO_3 \xrightarrow{t^\circ} SiO_2 + H_2O$

1.3 Основи

Сполуки, які складаються з йонів металу та гідроксогруп. З погляду теорії електролітичної дисоціації *основи* являють собою електроліти, при дисоціації яких утворюється лише один вид аніонів – гідроксид-аніони OH^- .

Таблиця 6

Способи добування основ	
розчинних у воді (лугів)	нерозчинних у воді
Взаємодія лужних і лужноземельних металів із водою: $2\text{Na} + 2\text{H}_2\text{O} = 2\text{NaOH} + \text{H}_2\uparrow$; $\text{Ba} + 2\text{H}_2\text{O} = \text{Ba}(\text{OH})_2 + \text{H}_2\uparrow$	Взаємодія лугів з розчинами солей металічних елементів, здатних утворювати нерозчинну основу: $\text{CuCl}_2 + 2\text{NaOH} = \text{Cu}(\text{OH})_2\downarrow + \text{NaCl}$
Взаємодія оксидів лужних і лужноземельних металічних елементів з водою: $\text{K}_2\text{O} + \text{H}_2\text{O} = 2\text{KOH}$; $\text{CaO} + \text{H}_2\text{O} = \text{Ca}(\text{OH})_2$	

Фізичні властивості основ. Тверді речовини з різною розчинністю у воді, найчастіше основи мають білий колір. Деякі з основ забарвлені в інші кольори, наприклад: $\text{Fe}(\text{OH})_3$ має бурий колір, $\text{Cu}(\text{OH})_2$ – блакитний, $\text{Ni}(\text{OH})_2$ – світло-зелений.

Хімічні властивості основ	
розчинних у воді (лугів)	нерозчинних у воді
Дія на індикатори	
Індикатори вказують наявність у розчині йонів OH^- . Метиловий орнжевий набуває в лужному середовищі жовтого забарвлення; лакмус - синього; фенолфталеїн – малинового. $\text{NaOH} \rightleftharpoons \text{Na}^+ + \text{OH}^-$	-
Хімічні властивості основ	
розчинних у воді (лугів)	нерозчинних у воді
Взаємодія з кислотами	
Реакція між кислотою та основою, внаслідок якої утворюється сіль та вода, називається <i>реакцією нейтралізації</i> :	
$\text{KOH} + \text{HCl} = \text{KCl} + \text{H}_2\text{O}$	$\text{Cu}(\text{OH})_2 + \text{H}_2\text{SO}_4 = \text{CuSO}_4 + 2\text{H}_2\text{O}$
Взаємодія з кислотними оксидами	
Утворюються сіль та вода: $2\text{NaOH} + \text{SO}_3 = \text{Na}_2\text{SO}_4 + \text{H}_2\text{O}$	-
Взаємодія з розчинами солей	
Якщо до складу солі входить металічний елемент, якому відповідає нерозчинна основа, утворюються нова сіль та нерозчинна основа: $3\text{KOH} + \text{AlCl}_3 = \text{Al}(\text{OH})_3\downarrow + 3\text{KCl}$	-
Розклад при нагріванні	
-	Утворюються відповідний оксид і вода: $2\text{Cr}(\text{OH})_3 \xrightarrow{t^\circ} \text{Cr}_2\text{O}_3 + 3\text{H}_2\text{O}$
Хімічні властивості амфотерних гідроксидів	
Властивості основ виявляються при взаємодії з кислотами: $\text{Al}(\text{OH})_3 + 3\text{HNO}_3 = \text{Al}(\text{NO}_3)_3 + 3\text{H}_2\text{O}$ $\text{Zn}(\text{OH})_2 + 2\text{HBr} = \text{ZnBr}_2 + 2\text{H}_2\text{O}$	Властивості кислот виявляються при взаємодії з лугами: $\text{Al}(\text{OH})_3 + \text{NaOH} \xrightarrow{t^\circ} \text{NaAlO}_2 + 2\text{H}_2\text{O}$ (у розчині: $\text{Al}(\text{OH})_3 + 3\text{NaOH} = \text{Na}_3[\text{Al}(\text{OH})_6]$); $\text{Zn}(\text{OH})_2 + 2\text{NaOH} \xrightarrow{t^\circ} \text{Na}_2\text{ZnO}_2 + 2\text{H}_2\text{O}$ (у розчині: $\text{Zn}(\text{OH})_2 + 2\text{NaOH} = \text{Na}_2[\text{Zn}(\text{OH})_4]$)

1.4 Солі

Сполуки, які розглядають як продукти повного або часткового зміщення атомів Гідрогену у кислотах атомами металічних елементів (чи групами атомів) або як продукти повного або часткового заміщення гідроксильних груп в основах на кислотні залишки. З погляду теорії електролітичної дисоціації *солі* – це електроліти, при дисоціації яких утворюються катіони, відмінні від йону Гідрогену H^+ , та аніони, відмінні від гідроксид-йонів OH^- .

Солі бувають середні, кислі, основні, комплексні, подвійні та змішані.

Середні (нормальні) солі – продукти повного заміщення атомів Гідрогену в молекулі кислоти на йони металічного елемента. Приклади: Na_2SO_4 (натрій сульфат); $CaCl_2$ (кальцій хлорид) та ін.

Кислі солі – продукти неповного заміщення атомів Гідрогену в молекулі кислоти на йони металічного елемента. Приклади: $NaHSO_4$ (натрій гідрогенсульфат); KH_2PO_4 (калій дигідрогенортофосфат) та ін.

Основні солі – продукти неповного заміщення гідроксильних груп у молекулі основи на кислотні залишки. Приклади: $CaOHCl$ (кальцій гідроксохлорид); $(CuOH)_2SO_4$ (купрум (II) гідрокосульфат) та ін.

Комплексні солі – сполуки, в яких принаймні один зв'язок утворений за донорно-акцепторним механізмом. Приклади: $K_3[Fe(CN)_6]$ (калій гексаціаноферат (II), або жовта кров'яна сіль) та ін.

Подвійні солі – сполуки, що містять один вид аніона та декілька видів катіонів. Приклади: $KAl(SO_4)_2$ (калій-алюміній сульфат); $KCl \cdot NaCl$ (калій-натрій хлорид, або сильвініт) та ін.

Змішані солі – солі, в яких гідроксид-йони багатокислотних основ заміщені на різні кислотні залишки. Приклади: $CaOCl_2$ (кальцій хлорид-гіпохлорит, або хлорне вапно) та ін.

Формули солей

Таблиця 8

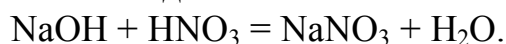
Назва солі	Формула і заряд кислотного залишку	Формула солі, утвореної катіоном		
		Me^+	Me^{2+}	Me^{3+}
Фторид	F^-	MeF	MeF_2	MeF_3
Хлорид	Cl^-	$MeCl$	$MeCl_2$	$MeCl_3$
Бромід	Br^-	$MeBr$	$MeBr_2$	$MeBr_3$
Йодид	I^-	MeI	MeI_2	MeI_3
Сульфід	S^{2-}	Me_2S	MeS	Me_2S_3
Гідрогенсульфід	HS^-	$MeHS$	$Me(HS)_2$	$Me(HS)_3$
Сульфіт	SO_3^{2-}	Me_2SO_3	$MeSO_3$	$Me_2(SO_3)_3$

Продовження таблиці 8

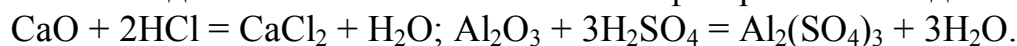
Гідрогенсульфіт	HSO_3^-	MeHSO_3	$\text{Me}(\text{HSO}_3)_2$	$\text{Me}(\text{HSO}_3)_3$
Сульфат	SO_4^{2-}	Me_2SO_4	MeSO_4	$\text{Me}_2(\text{SO}_4)_3$
Гідрогенсульфат	HSO_4^-	MeHSO_4	$\text{Me}(\text{HSO}_4)_2$	$\text{Me}(\text{HSO}_4)_3$
Нітрит	NO_2^-	MeNO_2	$\text{Me}(\text{NO}_2)_2$	$\text{Me}(\text{NO}_2)_3$
Нітрат	NO_3^-	MeNO_3	$\text{Me}(\text{NO}_3)_2$	$\text{Me}(\text{NO}_3)_3$
Ортофосфат	PO_4^{3-}	Me_3PO_4	$\text{Me}_3(\text{PO}_4)_2$	MePO_4
Гідрогенортофосфат	HPO_4^{2-}	Me_2HPO_4	MeHPO_4	$\text{Me}_2(\text{HPO}_4)_3$
Дигідроген-ортофосфат	H_2PO_4^-	MeH_2PO_4	$\text{Me}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2$	$\text{Me}(\text{H}_2\text{PO}_4)_3$
Карбонат	CO_3^{2-}	Me_2CO_3	MeCO_3	$\text{Me}_2(\text{CO}_3)_3$
Гідрогенкарбонат	HCO_3^-	MeHCO_3	$\text{Me}(\text{HCO}_3)_2$	$\text{Me}(\text{HCO}_3)_3$
Силікат	SiO_3^{2-}	Me_2SiO_3	MeSiO_3	$\text{Me}_2(\text{SiO}_3)_3$

Способи добування середніх (нормальних) солей:

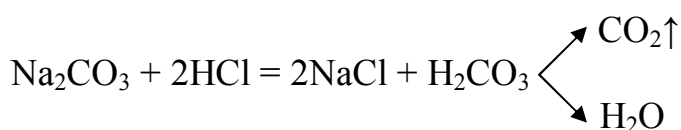
1. Взаємодія кислот з основами (реакція нейтралізації). Наприклад:

2. Взаємодія кислот з основними та амфотерними оксидами. Наприклад:

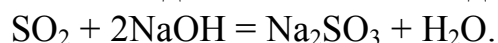

3. Взаємодія кислот із солями. Наприклад:

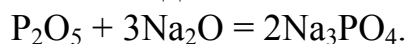

4. Взаємодія кислот із металами. Наприклад: $\text{Mg} + 2\text{HBr} = \text{MgBr}_2 + \text{H}_2 \uparrow$.

5. Взаємодія кислотних оксидів з лугами. Наприклад:

6. Взаємодія кислотних оксидів з основними. Наприклад:

7. Взаємодія солей із солями. Реакції обміну відбуваються за умови, якщо один із продуктів реакції: а) виділяється у вигляді газу; б) випадає в осад; в) малодисоційованою речовиною (слабким електролітом), наприклад водою. Наприклад: $\text{AlCl}_3 + 3\text{NaOH} = \text{Al}(\text{OH})_3 \downarrow + 3\text{NaCl}$.

8. Взаємодія неметалу з металом. Наприклад: $\text{Ca} + \text{S} = \text{CaS}$.

Фізичні властивості солей. За звичайних умов всі солі є твердими розчинами, багато які з них безбарвні, проте деякі йони металу або кислотного залишку надають солям характерне забарвлення, наприклад: йони Купруму Cu^{2+} - блакитне; перманганат-іони MnO_4^- - червоно-фіолетове; дихромат-іони Cr_2O_7 – оранжево-червоне.

Розчинність солей різноманітна: майже всі нітрати добре розчинні у воді; серед сульфідів і ортофосфатів розчинні лише ті, що утворені лужними металічними елементами.

Хімічні властивості середніх (нормальних) солей

Таблиця 9

Умови перебігу реакції	Продукт реакції	Приклади рівнянь реакцій
Взаємодія з металами: • більш активні метали витискують менш активні із розчинів їх солей; • лужні (Li, Na, K, Rb, Cs) та лужноземельні метали (Ca, Sr, Ba) спочатку реагують із водою, яка присутня у розчині	Менш активний метал і сіль більш активного металу; Луг і водень; нерозчинна основа і сіль	$\text{Zn} + \text{CuSO}_4 = \text{Cu} + \text{ZnSO}_4$ $2\text{K} + 2\text{H}_2\text{O} = 2\text{KOH} + \text{H}_2\uparrow$ $2\text{KOH} + \text{ZnSO}_4 = \text{Zn}(\text{OH})_2\downarrow + \text{K}_2\text{SO}_4$
Взаємодія із кислотами	Сіль і нерозчинна кислота; сіль і летка кислота	$\text{Na}_2\text{SiO}_3 + 2\text{HCl} = 2\text{NaCl} + \text{H}_2\text{SiO}_3\downarrow$ $\text{CaCO}_3 + 2\text{HCl} = \text{CaCl}_2 + \text{H}_2\text{CO}_3 \begin{cases} \nearrow \text{CO}_2\uparrow \\ \searrow \text{H}_2\text{O} \end{cases}$
Взаємодія із лугами	Сіль і нерозчинна основа	$\text{CrCl}_3 + 3\text{NaOH} = \text{Cr}(\text{OH})_3\downarrow + 3\text{NaCl}$
Взаємодія із солями	Нерозчинна сіль і розчинна сіль	$\text{AgNO}_3 + \text{NaCl} = \text{AgCl}\downarrow + \text{NaNO}_3$
Солі летких кислот розкладаються при нагріванні	Газоподібні та тверді речовини	$2\text{NaNO}_3 \longrightarrow 2\text{NaNO}_2 + \text{O}_2\uparrow$

Генетичний зв'язок між класами неорганічних сполук

Генетичний зв'язок між речовинами полягає в тому, що хімічні речовини являють собою різні форми існування хімічних елементів та зв'язані між собою взаємоперетвореннями.

Генетичний ряд складається з речовин, утворених одним хімічним елементом, які належать до різних класів. Усі речовини цього ряду пов'язані між собою взаємоперетвореннями.

Таблиця 10

	Метал	Основний оксид
Неметал	Утворюються різні бінарні продукти: 1) солі безокисенових кислот: $\text{Ca} + \text{Cl}_2 = \text{CaCl}_2$; 2) оксиди: $2\text{Zn} + \text{O}_2 = 2\text{ZnO}$; 3) нітриди: $6\text{Li} + \text{N}_2 = 2\text{Li}_3\text{N}$; 4) карбіди: $\text{Ca} + 2\text{C} = \text{CaC}_2$ та ін.	Деякі неметали (H_2 , C , Si) відновлюють метали з їх оксидів $\text{CuO} + \text{H}_2 \xrightarrow{t^\circ} \text{Cu} + \text{H}_2\text{O}$
Кислотний оксид	Взаємодіють лише в окремих випадках: $\text{CO}_2 + 2\text{Mg} \xrightarrow{t^\circ} \text{C} + 2\text{MgO}$	Утворюється сіль $\text{BaO} + \text{SO}_3 = \text{BaSO}_4$
Кислота	Утворюються сіль і продукт відновлення кислоти: 1) кислоти-неокисника $\text{Mg} + 2\text{HCl} = \text{MgCl}_2 + \text{H}_2\uparrow$ 2) кислоти-окисника $\text{Cu} + 2\text{H}_2\text{SO}_4(\text{конц.}) =$ $= \text{CuSO}_4 + \text{SO}_2\uparrow + 2\text{H}_2\text{O}$ $3\text{Pb} + 8\text{HNO}_3(\text{конц.}) =$ $= 3\text{Pb}(\text{NO}_3)_2 + 2\text{NO}\uparrow + 4\text{H}_2\text{O}$ $4\text{Ca} + 10\text{HNO}_3(\text{дуже розв.}) =$ $4\text{Ca}(\text{NO}_3)_2 + \text{NH}_4\text{NO}_3 + 3\text{H}_2\text{O}$	Утворюються сіль і вода $2\text{HCl} + \text{CaO} =$ $= \text{CaCl}_2 + \text{H}_2\text{O}$
Сіль	Утворюється нова сіль того металу, який є активнішим за метал, що входить до складу солі $\text{CuSO}_4 + \text{Fe} = \text{FeSO}_4 + \text{Cu}$	-
Вода	Лужні та лужноземельні метали утворюють луги $2\text{Na} + 2\text{H}_2\text{O} = 2\text{NaOH} + \text{H}_2\uparrow$	Оксиди лужних та лужноземельних металів утворюють луги $\text{BaO} + \text{H}_2\text{O} = \text{Ba}(\text{OH})_2$

Таблиця 11

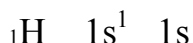
Основа	Сіль	Вода
Деякі неметали (Cl ₂ , Br ₂ , I ₂ , P, S) диспропорціонують в розчинах лугів $3S + 6NaOH \xrightarrow{t^\circ} 2Na_2S + Na_2SO_3 + 3H_2O$	Хлор здатний витіснити менш активні галогени (Br ₂ та I ₂) з їх солей $Cl_2 + NaI = 2NaCl + I_2$	Галогени (Cl ₂ , Br ₂ та I ₂) зворотно реагують з водою $Cl_2 + H_2O \rightleftharpoons HCl + HClO$
Утворюються сіль і вода $2NaOH + CO_2 = Na_2CO_3 + H_2O$	Нелеткі оксиди витісняють леткі з їх солей $Na_2CO_3 + SiO_2 \xrightarrow{t^\circ} CO_2\uparrow + Na_2SiO_3$	Утворюється кислота (виняток SiO ₂) $N_2O_5 + H_2O = 2HNO_3$
Утворюються сіль і вода (реакція нейтралізації) $H_2SO_4 + 2KOH = K_2SO_4 + 2H_2O$	Утворюються нова сіль і нова кислота. Реакції обміну можливі у тому випадку, коли один з продуктів реакції: а) виділяється у вигляді газу; б) випадає в осад; в) є малодисоційованою речовиною (слабким електролітом), наприклад водою. $Na_2SiO_3 + 2HCl = 2NaCl + H_2SiO_3\downarrow$	-
Утворюються нова сіль і нова основа (обидві вихідні речовини повинні бути розчинними): $ZnCl_2 + 2KOH = Zn(OH)_2\downarrow + 2KCl$	Утворюються дві нові солі (обидві вихідні солі повинні бути розчинними) $BaCl_2 + Na_2SO_4 = BaSO_4\downarrow + 2NaCl$	Відбувається процес гідролізу: 1) $CuCl_2 + H_2O = CuOHCl + HCl$ 2) $K_2CO_3 + H_2O = KHCO_3 + KOH$ 3) $CH_3COONH_4 + H_2O = CH_3COOH + NH_3 \cdot H_2O$ 4) NaCl, KNO ₃ , Na ₂ SO ₄ не гідролізуються
-	Відбувається процес гідролізу	-

2. ГІДРОГЕН

2.1 Характеристика хімічного елемента гідроген

Гідроген – це єдиний елемент періодичної системи Д.І. Менделєєва, хімічний символ якого записаний двічі: в головній підгрупі I групи і в головній підгрупі VII групи, що пояснюється наявністю у Гідрогену ряду властивостей, які поєднують його як з лужними металічними елементами, так і з галогенами. Подібно лужним металічним елементам атом Гідрогену на зовнішньому (єдиному для Гідрогену) енергетичному рівні містить один електрон і належить до *s*-елементів. Подібно галогенам атому Гідрогену не вистачає до завершення зовнішнього (єдиного для Гідрогену) рівня одного електрона.

Електронна будова атома:

Для Гідрогену характерна стала валентність I; ступені окиснення $+1$ (HCl , H_2O) та -1 (NaH , CaH_2).

Поширення в природі. Гідроген трапляється у вигляді трьох ізотопів: Протій ${}_1^1\text{H}$; Дейтерий ${}_1^2\text{H}$ (D) та Тритій ${}_1^3\text{H}$ (T) (перші два є стабільними, третій - радіоактивний). Гідроген належить до найпоширеніших хімічних елементів; масова частка Гідрогену в земній корі становить 0,15 %. На Землі головними джерелами Гідрогену є вода, органічні сполуки (нафта, природний газ). У Всесвіті Гідроген є найпоширенішим елементом; він становить більш ніж половину маси Сонця та інших зірок.

2.2 Проста речовина водень H_2

Таблиця 12

Способи добування водню	
в промисловості	в лабораторії
Конверсія водяної пари з розжареним коксом: $\text{C} + \text{H}_2\text{O} \xrightarrow{t^\circ} \text{CO}\uparrow + \text{H}_2\uparrow;$ $\text{CO} + \text{H}_2\text{O} \xrightarrow{t^\circ} \text{CO}_2\uparrow + \text{H}_2\uparrow$	Взаємодія металів (магнію, цинку, заліза) з хлоридною або розбавленою сульфатною кислотами: $\text{Zn} + 2\text{HCl} = \text{ZnCl}_2 + \text{H}_2\uparrow$

Конверсія метану з водяною парою: $\text{CH}_4 + 2\text{H}_2\text{O} \xrightarrow{t^\circ} \text{CO}_2\uparrow + 4\text{H}_2\uparrow$	Взаємодія алюмінію з розчинами лугів $2\text{Al} + 6\text{NaOH} + 6\text{H}_2\text{O} = 2\text{Na}_3[\text{Al}(\text{OH})_6] + 3\text{H}_2\uparrow$
Електроліз води: $2\text{H}_2\text{O} \xrightarrow{\quad} 2\text{H}_2\uparrow + \text{O}_2\uparrow$ <i>Електролізом</i> називають окисно-відновні реакції, що відбуваються на електродах при ропусканні електричного струму крізь розчин або розплав електролізу.	

Фізичні властивості водню. Є найлегшим з відомих газом, без запаху, кольору та смаку. Температура плавлення дорівнює 259°C, температура кипіння 253°C, у воді практично не розчиняється.

Таблиця 13

Хімічні властивості водню		
Зв'язок у молекулі водню – ковалентний неполярний, утворений за допомогою однієї спільної електронної пари (H - H). Достатня міцність зв'язку зумовлює малу хімічну активність водню, внаслідок чого більшість реакцій за його участю відбувається тільки при нагріванні.		
Умови перебігу реакції	Продукт реакції	Приклади рівнянь реакції
Взаємодія водню з простими речовинами		
Виявляє відновні властивості при взаємодії з неметалами	Гідроген флуорид	$\overset{0}{\text{H}_2} + \overset{+1}{\text{F}_2} = 2\overset{+1}{\text{H F}}$ (з вибухом);
	Гідроген хлорид	$\overset{0}{\text{H}_2} + \overset{+1}{\text{Cl}_2} \xrightarrow{\text{освітлення}} 2\overset{+1}{\text{HCl}}$
	Гідроген сульфід	$\overset{0}{\text{H}_2} + \overset{+1}{\text{S}} \xrightarrow{t^\circ} \overset{+1}{\text{H}_2\text{S}}$
	Амоніак	$\overset{0}{3\text{H}_2} + \overset{+1}{\text{N}_2} \xrightleftharpoons[t^\circ, \rho, \text{кат.}]{} 2\overset{+1}{\text{NH}_3}$
Виявляє окисні властивості при взаємодії з металами	Гідриди металічних елементів	$\overset{0}{2\text{Na}} + \overset{t^\circ}{\text{H}_2} \xrightarrow{\quad} 2\overset{-1}{\text{NaH}}$ $\overset{0}{\text{Ca}} + \overset{t^\circ}{\text{H}_2} \xrightarrow{\quad} \overset{-1}{\text{CaH}_2}$

Взаємодія водню зі складними речовинами		
Виявляє відновні властивості при взаємодії з оксидами металів. Ця властивість водню використовуються для добування металів у промисловості та лабораторії	Метал і вода	$\overset{0}{\text{CuO}} + \overset{0}{\text{H}_2} \xrightarrow{t^\circ} \overset{+1}{\text{Cu}} + \overset{+1}{\text{H}_2\text{O}}$
		$\overset{0}{\text{WO}_3} + 3\overset{0}{\text{H}_2} \xrightarrow{t^\circ} \overset{+1}{\text{W}} + 3\overset{+1}{\text{H}_2\text{O}}$
		$\overset{0}{\text{FeO}} + \overset{0}{\text{H}_2} \xrightarrow{t^\circ} \overset{+1}{\text{Fe}} + \overset{+1}{\text{H}_2\text{O}}$

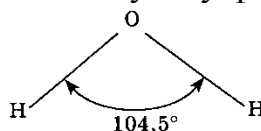
Застосування. Водень широко застосовується:

- для синтезу амоніаку та гідроген хлориду у промисловості;
- для синтезу багатьох органічних сполук (метанолу);
- для гідрування рідких жирів;
- для зварювання та різання металів;
- для наповнення аеростатів;
- як складова частина промислових газових сумішей (коксового, водяного газів).

2.3 Вода (гідроген оксид) H_2O

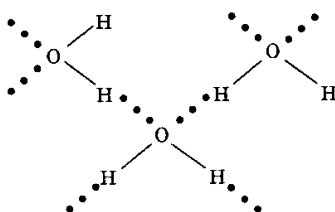
Будова молекули

Молекула води є диполем та має кутову форму:

У природі вода є найважливішою і найпоширенішою сполукою; поверхня земної кори на $\frac{3}{4}$ вкрита водою. Вода утворює 65 – 70 % маси тіла людини та входить до складу всіх живих організмів, де вона є середовищем перебігу біохімічних реакцій.

Фізичні властивості води. За звичайних умов чиста вода є прозорою рідиною без запаху, кольору та смаку; вона замерзає за температури 0°C , а закипає за температури 100°C (за нормального тиску). Полярні молекули води за звичайних умов утворюють міжмолекулярні водневі зв'язки:

Наявністю водневих зв'язків пояснюються певні аномальні властивості води, а саме:

- температури кипіння та плавлення води значно вищі, ніж у її хімічних аналогів (H₂S та ін.);
- лід легший за рідку воду;
- найбільшу густину вода має не за 0°C, а за 4°C.

Таблиця 14

Хімічні властивості води		
Для хімічних цілей природну воду, яка містить певну кількість неорганічних та органічних домішок, очищують перегонкою (дистиляцією).		
Умови перебігу реакції	Продукти реакції	Приклад рівняння реакції
Взаємодія з металами:		
- з лужними та лужноземельними металами – за звичайних умов;	Луг і водень	$2\overset{+1}{\text{K}} + \overset{0}{\text{H}_2\text{O}} = 2\overset{0}{\text{KOH}} + \overset{0}{\text{H}_2} \uparrow$ $\overset{+1}{\text{Ca}} + 2\overset{0}{\text{H}_2\text{O}} = \overset{0}{\text{Ca(OH)}_2} + \overset{0}{\text{H}_2} \uparrow$
- з менш активними металами (Zn, Fe) – вода при нагріванні	Оксид металічного елемента і водень	$3\overset{+1}{\text{Fe}} + 4\overset{0}{\text{H}_2\text{O}} \xrightarrow{t^\circ} \overset{0}{\text{Fe}_3\text{O}_4} + 4\overset{0}{\text{H}_2} \uparrow$
Взаємодіє з оксидами:		
- кислотними	Кислоти	$\text{SO}_3 + \text{H}_2\text{O} = \text{H}_2\text{SO}_4$
- основними	Основи	$\text{Na}_2\text{O} + \text{H}_2\text{O} = 2\text{NaOH}$
Взаємодія з гідридами металічних елементів	Основи і водень	$\overset{-1}{\text{CaH}_2} + 2\overset{+1}{\text{H}_2\text{O}} = \overset{+1}{\text{Ca(OH)}_2} + 2\overset{0}{\text{H}_2} \uparrow$
Взаємодія з солями, основами та кислотами	Гідрати та кристалогідрати	$\text{H}_2\text{SO}_4 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{H}_2\text{SO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$ $\text{CuSO}_4 + 5\text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$
	Продукти реакцій гідролізу солей	$\text{ZnCl}_2 + \text{H}_2\text{O} = \text{ZnOHCl} + \text{HCl}$ $\text{Na}_2\text{SO}_3 + \text{H}_2\text{O} = \text{NaHSO}_3 + \text{NaOH}$ $\text{NH}_4\text{CN} + \text{H}_2\text{O} = \text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O} + \text{HCN}$

Застосування. Вода широко застосовується:

- для добування ряду сполук у хімічній промисловості (водню, основ, кислот);
- як розчинник у різних галузях господарства;
- в побуті.

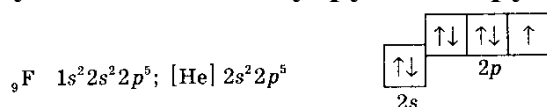
3. ХЛОР

3.1 Характеристика хімічних елементів VII групи головної підгрупи (галогенів)

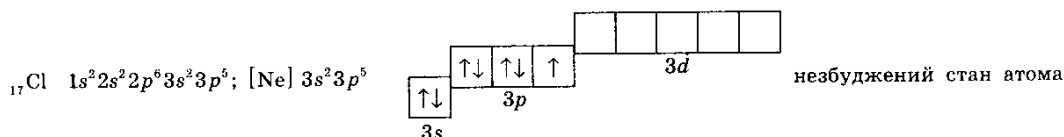
До галогенів (в перекладі з грецької - «ті, що народжують солі») належать елементи VII групи головної підгрупи: Флуор F, Хлор Cl, Бром Br, йод I та стат At, який не має стабільних ізотопів.

Електронна конфігурація валентного шару ns^2np^5 . Від F до I радіуси атомів зростають; енергія йонізації та електронегативності зменшуються, неметалічні властивості послаблюються.

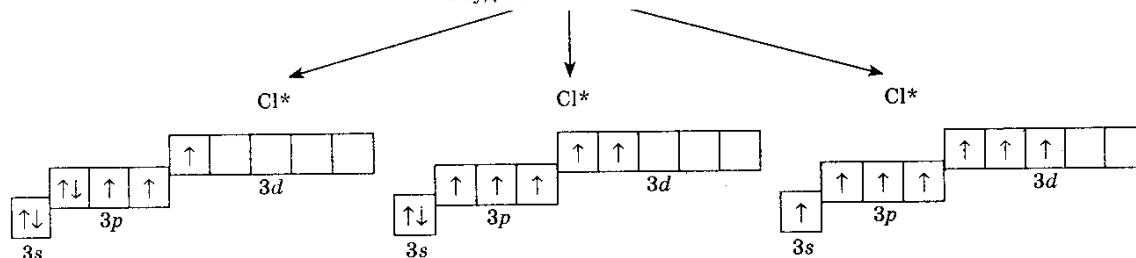
Електронна будова атомів Флуору та Хлору:

Для Флуору характерна стала валентність I; ступінь окиснення -1 (HF^{-1}).

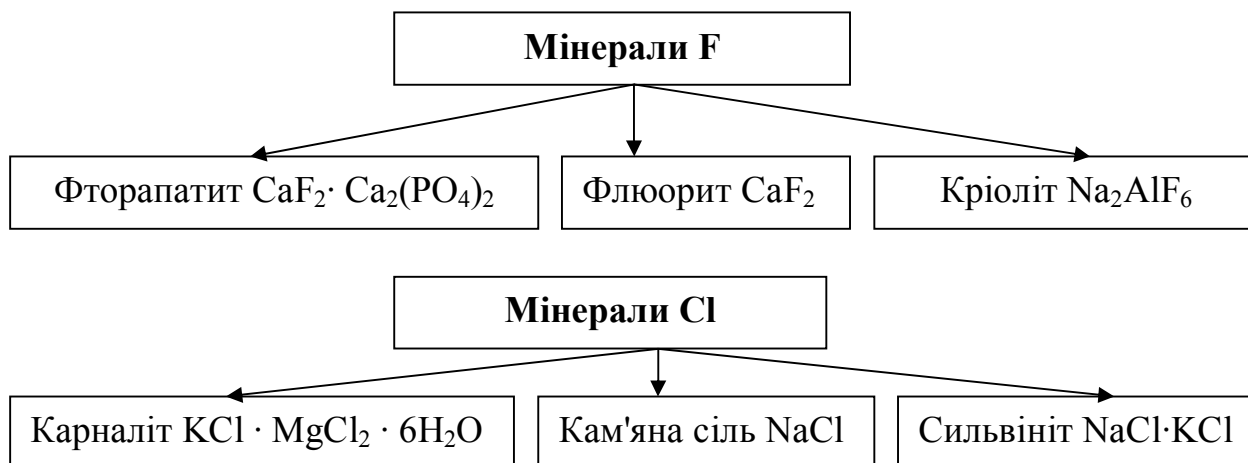

Збуджені стани атома

Для Хлору характерні валентності I, III, V, VII; ступені окиснення -1 (HCl^{-1}); $+1$ (HClO^{+1}); $+3$ (HClO_2^{+3}); $+5$ (HClO_3^{+5}) та $+7$ (HClO_4^{+7}).

Поширення в природі. Найпоширенішим із галогенів є Хлор ($w_{\text{в земній корі}} = 0,045 \%$) та Флуор ($w_{\text{в земній корі}} = 0,027 \%$).

Бром та Йод у природі в основному містяться в морській воді у вигляді натрієвих та калієвих солей; сполуки Йоду виявлено також у бурових водах, що супроводжують нафту.

3.2 Проста речовина хлор Cl₂

Таблиця 15

Способи добування хлору	
в промисловості	в лабораторії
Електроліз розплаву натрій хлориду $\text{NaCl} \rightleftharpoons \text{Na}^+ + \text{Cl}^-$ катод (-): $\overset{0}{\text{Na}^+} + 1\bar{e} \rightarrow \overset{0}{\text{Na}}$ 1 2 анод (+): $2\overset{0}{\text{Cl}^-} - 2\bar{e} \rightarrow \overset{0}{\text{Cl}_2}$ 2 1 $2\overset{0}{\text{Na}^+} + 2\overset{0}{\text{Cl}^-} \xrightarrow[\text{розплаву}]{\text{електроліз}} 2\overset{0}{\text{Na}} + \overset{0}{\text{Cl}_2}\uparrow$ $2\text{NaCl} \xrightarrow[\text{розплаву}]{\text{електроліз}} 2\text{Na} + \text{Cl}_2\uparrow$	Дія окисників на хлоридну кислоту: $\text{MnO}_2 + 4\text{Cl} \xrightarrow{t^\circ} \text{MnCl}_2 + \text{Cl}_2\uparrow + 2\text{H}_2\text{O}$ $2\text{KMnO}_4 + 16\text{HCl} = 2\text{MnCl}_2 + 2\text{KCl} + 5\text{Cl}_2\uparrow + 8\text{H}_2\text{O}$ $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7 + 14\text{HCl} \xrightarrow{t^\circ} 2\text{CrCl}_3 + 3\text{Cl}_2\uparrow + 2\text{KCl} + 7\text{H}_2\text{O}$
Електроліз розчину натрій хлориду: $\text{NaCl} \rightleftharpoons \text{Na}^+ + \text{Cl}^-$ катод (-): $2\overset{0}{\text{H}_2\text{O}} + 2\bar{e} \rightarrow \overset{0}{\text{H}_2} + 2\text{OH}^-$ 2 2 анод (+): $2\overset{0}{\text{Cl}^-} - 2\bar{e} \rightarrow \overset{0}{\text{Cl}_2}$ 2 1 $2\overset{0}{\text{H}_2\text{O}} + 2\overset{0}{\text{Cl}^-} \xrightarrow[\text{розчину}]{\text{електроліз}} \overset{0}{\text{H}_2}\uparrow + 2\overset{0}{\text{Na}} + \overset{0}{\text{Cl}_2}\uparrow$ $2\text{NaCl} + 2\text{H}_2\text{O} \xrightarrow[\text{розчину}]{\text{електроліз}} \overset{0}{\text{H}_2}\uparrow + \overset{0}{\text{Cl}_2}\uparrow + 2\text{NaOH}$	

Фізичні властивості елементів VII групи

Таблиця 16

Властивість	Галоген			
	Фтор F ₂	Хлор Cl ₂	Бром Br ₂	Йод I ₂
Агрегатний стан за звичайних умов	газ	газ	рідина	кристалічна речовина
Колір	світло-жовтий	жовто-зелений	червоно-бурий	чорно-фіолетовий
Температура кипіння °С	-187,5	-34,1	+58,8	+185,2

Галогени є отруйними речовинами, вдихання їхньої пари спричиняє подразнення органів дихання; тому при роботі з галогенами слід дотримуватись правил техніки безпеки.

Хімічні властивості хлору

Таблиця 17

Умови перебігу реакції	Продукти реакції	Приклади рівнянь реакцій
Взаємодія хлору з простими речовинами		
Безпосередньо сполучається з усіма металами, окиснює їх до найвищого ступеня окиснення	Хлорид металічного елемента	$2\overset{0}{\text{Fe}} + 3\overset{-1}{\text{Cl}}_2 = 2\overset{-1}{\text{Fe}}\overset{-1}{\text{Cl}}_3$
Окиснює неметали:		
- водень при освітленні	гідроген хлорид	$\text{H}_2 + \overset{0}{\text{Cl}}_2 \xrightarrow{h\nu} 2\overset{-1}{\text{H}}\overset{-1}{\text{Cl}}$
- фосфор при нагріванні	фосфор (III) хлорид	$2\overset{0}{\text{P}} + 3\overset{-1}{\text{Cl}}_2 \xrightarrow{t^\circ} 2\overset{-1}{\text{P}}\overset{-1}{\text{Cl}}_3$
- сірку при нагріванні	сульфур (II) хлорид	$\overset{0}{\text{S}} + \overset{-1}{\text{Cl}}_2 \xrightarrow{t^\circ} \overset{-1}{\text{S}}\overset{-1}{\text{Cl}}_2$
Взаємодія хлору зі складними речовинами		
Оскільки в ряді F ₂ – Cl ₂ – Br ₂ – I ₂ окисна активність галогенів зменшуватиметься, Хлор може заміщувати Бром та Йод у їхніх сполуках із металами	Хлорид металічного елемента та проста речовина бром або йод	$2\overset{0}{\text{KBr}} + \overset{-1}{\text{Cl}}_2 = 2\overset{-1}{\text{KCl}} + \overset{0}{\text{Br}}_2$ $2\overset{0}{\text{KI}} + \overset{-1}{\text{Cl}}_2 = 2\overset{-1}{\text{KCl}} + \overset{0}{\text{I}}_2$

Продовження таблиці 17

Взаємодія з водою та розчинами лугів як окисник і відновник водночас (<i>реакції диспропорціонування</i>)	Хлоридна та гіпохлоритна кислоти, хлорид, гіпохлорит і вода	$\begin{array}{ccc} 0 & -1 & +1 \\ \text{Cl}_2 + \text{H}_2\text{O} & \rightleftharpoons & \text{HCl} + \text{HClO} \\ 0 & -1 & +1 \\ \text{Cl}_2 + 2\text{KOH} & = & \text{KCl} + \text{KClO} + \\ & & + \text{H}_2\text{O} \end{array}$
	Хлорид, хлорат і вода	$\begin{array}{ccc} 0 & & t^\circ \\ 3\text{Cl}_2 + 6\text{KOH} & \xrightarrow{\quad} & \\ -1 & +3 & \\ 5\text{KCl} + \text{KClO}_3 + 3\text{H}_2\text{O} & & \end{array}$

Застосування. Хлор широко застосовується:

- для синтезу хлорорганічних сполук (вінілхлориду та його полімеру, дихлоретену, хлорбензену) та неорганічних хлоридів;
- як дезінфікуючий засіб для питної води, води плавальних басейнів;
- для виготовлення відбілювальних засобів.

3.3 Гідроген хлорид та хлоридна кислота, HCl

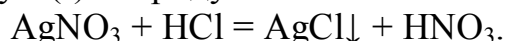
Таблиця 18

Способи добування	
в промисловості	в лабораторії
Прямий синтез шляхом спалювання водню в хлорі: $\text{H}_2 + \text{Cl}_2 = 2\text{HCl}$	Взаємодія натрій хлориду з концентрованою сульфатною кислотою: • при слабкому нагріванні: $\text{NaCl}(\text{крисст.}) + \text{H}_2\text{SO}_4(\text{конц.}) \xrightarrow{t^\circ} \text{NaHSO}_4 + \text{HCl}\uparrow$ • при значному нагріванні: $2\text{NaCl}(\text{крисст.}) + \text{H}_2\text{SO}_4(\text{конц.}) \xrightarrow{t^\circ} \text{Na}_2\text{SO}_4 + 2\text{HCl}\uparrow$

Фізичні властивості гідроген хлориду. Газ із різким запахом, безбарвний, дуже добре розчинний у воді; на повітрі «димить», оскільки взаємодіє з паром води та утворює краплі хлоридної кислоти. Розчин гідроген хлориду у воді називають *хлоридною кислотою*. Хлоридна кислота – рідина без кольору, димить на повітрі; у продаж надходить із масовою часткою HCl приблизно 38%.

Хімічні властивості гідроген хлориду. Виявляє всі характерні властивості кислот, а саме: взаємодіє з металами, розташованому в електрохімічному ряді напруг до водню; з основними та амфотерними оксидами; основними та амфотерними гідроксидами; солями у разі утворення осаду, газу чи слабого електроліту.

Якісною реакцією на хлоридну кислоту та її солі хлориди є реакція з розчином аргентум (I) нітрату, яка супроводжується утворенням білого сирнистого осаду аргентум (I) хлориду:

Застосування. Хлоридна кислота широко застосовується:

- для добування солей;
- для виробництва фарб і пластмас;
- для виготовлення ліків;
- для травлення металів.

3.4 Оксигеновмісні кислоти Хлору та їх солі

Таблиця 19

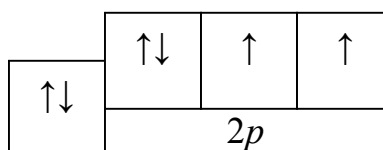
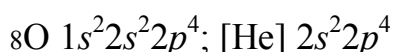
Кислоти		Солі лужних металічних елементів	
Формула	Назва	Формула	Назва
HClO	гіпохлоритна (хлорнуватиста)	MeClO	гіпохлорит
HClO_2	хлоритна (хлориста)	MeClO_2	хлорит
HClO_3	хлоратна (хлорнувата)	MeClO_3	Хлорат (для KClO_3 застосовують назву «бертолетова сіль»)
HClO_4	перхлоратна (хлорна)	MeClO_4	перхлорат

4. ОКСИГЕН

4.1 Характеристика хімічних елементів головної підгрупи VI групи (халькогенів)

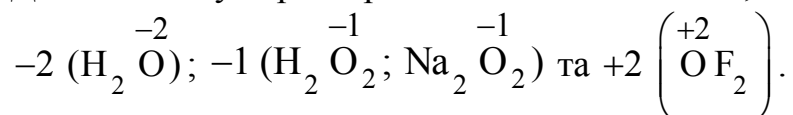
До халькогенів (в перекладі з грецької – «ті, що народжують руди») належать елементи VI А групи: Оксиген O, Сульфур S, Селен Se, Телур Te та радіоактивний металічний елемент Полоній Po. Електронна конфігурація валентного шару: ns^2np^4 . Від O до Te радіуси атомів зростає; енергія йонізації та електронегативності зменшується, неметалічні властивості послаблюються.

Електронна будова атома Оксигену:

$2s$

Для Оксигену характерна стала валентність II; ступені окиснення

Поширення в природі. Оксиген є найпоширенішим з усіх хімічних елементів на Землі. Масова частка Оксигену в земній корі становить 47,2%, в повітрі масова частка газоподібного кисню O_2 дорівнює 23,1% (об'ємна частка – 20,9%). Оксиген входить до складу простих речовин: кисню O_2 та озону O_3 ; багатьох природних сполук: води, оксидів, гідроксидів, солей; відомо близько 1400 мінералів, які містять зв'язаний Оксиген. Частка Оксигену в масі тіла рослин і тварин складає близько 85%; він входить до складу білків, жирів і вуглеводів, які утворюють живі організми. Природний Оксиген є сумішшю трьох ізотопів: $^{16}_8\text{O}$, $^{17}_8\text{O}$ та $^{18}_8\text{O}$.

В атмосфері Землі озоновий шар (на висоті 20 – 30 км) захищає все живе від дії космічного ультрафіолетового випромінювання.

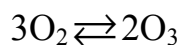
4.2 Проста речовина кисень O_2

Таблиця 20

Способи добування кисню	
в промисловості	в лабораторії
Фракційна перегонка рідкого повітря	Термічне або каталітичне розкладання оксигеновмісних сполук:
Електроліз води: електроліз	
$2\text{H}_2\text{O} \xrightarrow{\text{електроліз}} 2\text{H}_2\uparrow + \text{O}_2\uparrow$	$2\text{KMnO}_4 \xrightarrow{t^\circ} \text{K}_2\text{MnO}_4 + \text{MnO}_2 + \text{O}_2\uparrow$ калій перманганат
	$2\text{KClO}_3 \xrightarrow{t^\circ} 2\text{KCl} + 3\text{O}_2\uparrow$ калій хлорат (бертолетова сіль)
	$2\text{HgO} \xrightarrow{t^\circ} 2\text{Hg} + \text{O}_2\uparrow$
	$2\text{H}_2\text{O}_2 \xrightarrow{t^\circ, \text{кат}} 2\text{H}_2\text{O} + \text{O}_2\uparrow$

Фізичні властивості Оксигену. Для Оксигену характерно явище алотропії – він утворює дві алотропні модифікації: кисень O_2 та озон O_3 .

Кисень перетворюється на озон під дією електричного розряду або УФ-променів:

Фізичні властивості алотропних модифікацій Оксигену

Таблиця 21

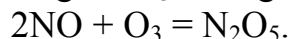
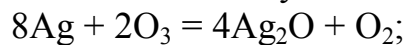
Властивість	Кисень O ₂	Озон O ₃
Агрегатний стан за звичайних умов	газ	газ
Колір	безбарвний	синій
Запах	без запаху	з різким запахом
Розчинність у воді	слабо розчинний: в 100 об'ємах води за 20°C розчиняються три об'єми O ₂	Майже в 10 разів краще розчиняється у воді, ніж O ₂
Температура кипіння, °C	-182,9	-110

Хімічні властивості кисню

Таблиця 22

Умови перебігу реакції	Продукти реакції	Приклади рівнянь реакцій
Взаємодія кисню з простими речовинами		
Вступає в реакції майже з усіма простими речовинами, крім благородних газів; платинових металів; золота; галогенів (виняток – фтор)		
Активність O ₂ в реакціях окиснення простих речовин підвищується при нагріванні	оксиди металічних елементів;	$\begin{matrix} 0 & & t^\circ & & -2 \\ 2\text{Mg} + \text{O}_2 & \longrightarrow & & & 2\text{MgO} \\ 0 & & t^\circ & & -2 \\ 4\text{Al} + 3\text{O}_2 & \longrightarrow & & & 2\text{Al}_2\text{O}_3 \\ 0 & & t^\circ & & -1 \\ 2\text{Na} + \text{O}_2 & \longrightarrow & & & \text{Na}_2\text{O}_2 \end{matrix}$
	натрій пероксид;	
	оксиди неметалів	$\begin{matrix} 0 & & t^\circ & & -2 \\ \text{S} + \text{O}_2 & \longrightarrow & & & \text{SO}_2 \\ 0 & & t^\circ & & -2 \\ 4\text{P} + 5\text{O}_2 & \longrightarrow & & & 2\text{P}_2\text{O}_5 \end{matrix}$
Виявляє відновні властивості тільки в реакції зі фтором	оксиген флуорид	$\begin{matrix} 0 & & t^\circ \text{ або електричний розряд} & & +2 \\ 2\text{F}_2 + \text{O}_2 & \longrightarrow & & & 2\text{OF}_2 \end{matrix}$
Взаємодія кисню зі складними речовинами		
Виявляє окисні властивості	оксиди	$\begin{matrix} 0 & & t^\circ & & -2 \\ \text{CH}_4 + 2\text{O}_2 & \longrightarrow & & & \text{CO}_2\uparrow + 2\text{H}_2\text{O} \\ 0 & & t^\circ & & -2 \\ 2\text{CO} + \text{O}_2 & \longrightarrow & & & 2\text{CO}_2 \\ 0 & & t^\circ & & -2 \\ 2\text{NO} + \text{O}_2 & \longrightarrow & & & 2\text{NO}_2\uparrow \end{matrix}$
	інші продукти окиснення	$\begin{matrix} -2 & 0 & & & t^\circ & 0 & -2 \\ 2\text{H}_2\text{S} + \text{O}_2 \text{ (недостача)} & \longrightarrow & & & 2\text{S}\downarrow + 2\text{H}_2\text{O} \\ -2 & 0 & & & t^\circ & +4 & -2 \\ 2\text{H}_2\text{S} + \text{O}_2 \text{ (надлишок)} & \longrightarrow & & & 2\text{SO}_2\uparrow + 2\text{H}_2\text{O} \end{matrix}$

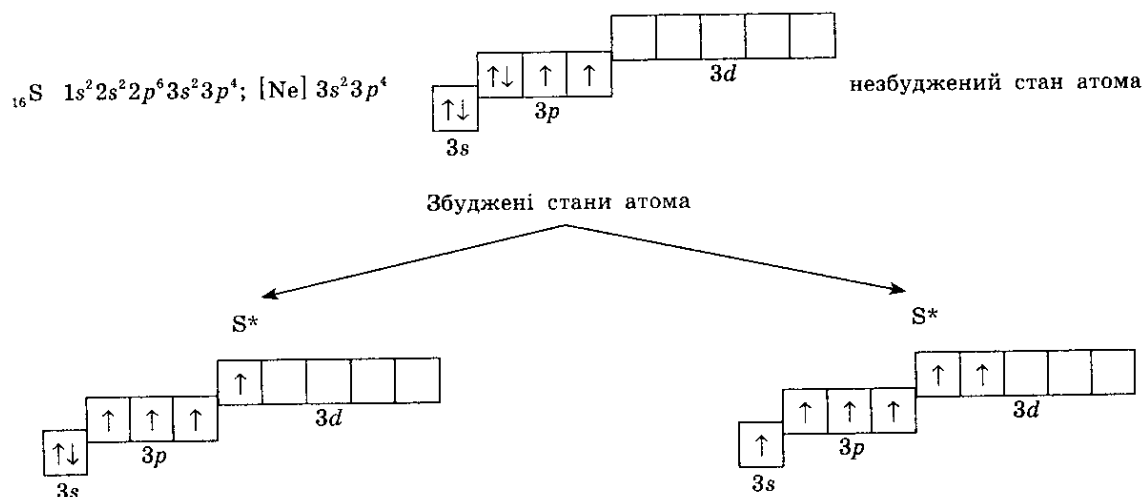
Озон є більш сильним окисником, ніж кисень, окиснює навіть срібло, золото та платину:

Таблиця 23

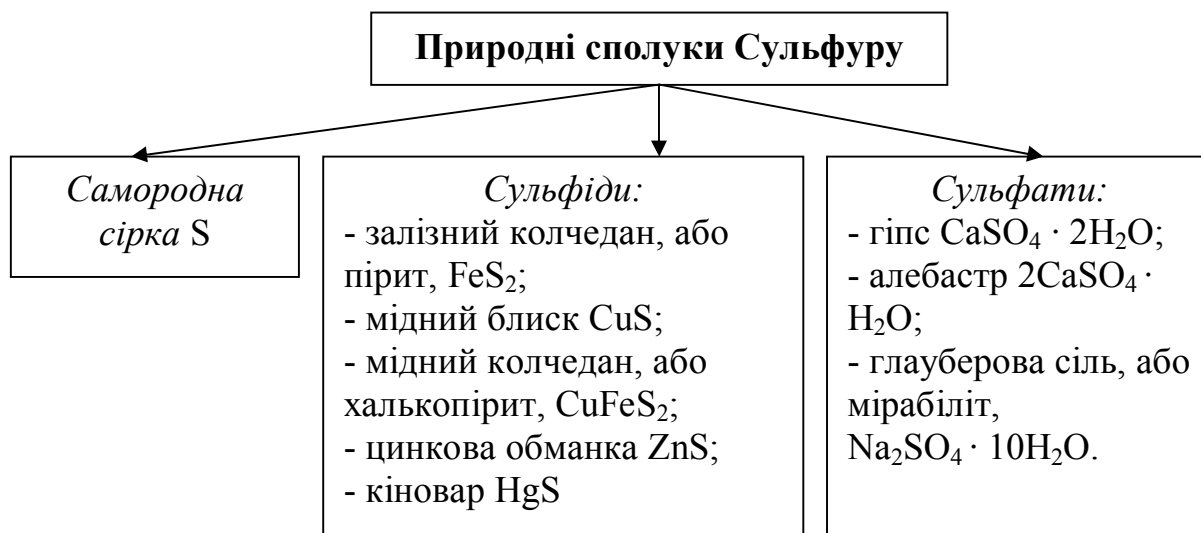
Застосування алотропних видозмін Оксигену	
кисню O_2	озону O_3
- як реагент у хімічній технології (синтез оксидів, спалювання сульфідних руд); - в металургії (виробництво сталі та чавуну); - для зварювання та різання металів; - рідкий кисень – як окисник ракетного палива	- для знезараження води та повітря; - для відбілювання тканин; - як реагент у неорганічному та органічному синтезі

5. СУЛЬФУР

Для Сульфуру характерні валентності II, IV, VI; ступені окиснення $-2 \left(\text{H}_2 \overset{-2}{\text{S}} \right); +4 \left(\text{H}_2 \overset{+4}{\text{S}} \text{O}_3 \right)$ та $+6 \left(\text{H}_2\text{SO}_4 \right)$.

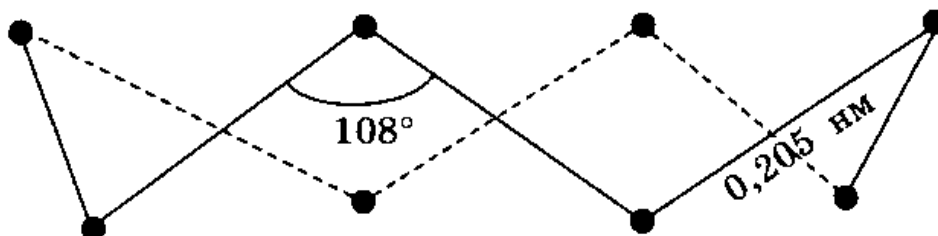
Поширення в природі. Сульфур є досить поширеним елементом (масова частка в земній корі становить 0,05 %) і трапляється як у вигляді простої речовини, та і у складі багатьох матеріалів.

5.1 Проста речовина сірка S

Способи добування. У промисловості сірку добувають виплавлянням її із самородних родовищ, з наступним очищенням і перегонкою.

Фізичні властивості сірки. Сульфур утворює ряд алотропних модифікацій: ромбічна сірка S_8 (стійка за кімнатної температури) при нагріванні до $94,5^\circ\text{C}$ перетворюється на *моноклінну сірку* S_8 . Атоми Сульфуру в молекулі S_8 зв'язані між собою зигзабоподібно ковалентними зв'язками:

При виливанні розплаву сірки в холодну воду утворюється пластична маса – *пластична сірка*, яка не має кристалічної будови, утворена лінійними ланцюгами S_n ; при зберіганні стає крихкою, змінює забарвлення та переходить у ромбічну сірку.

За звичайних умов сірка є твердою кристалічною речовиною жовтого кольору; крихка; погано розчинна у воді, добре розчинна в бензені та сірковуглеці.

Хімічні властивості сірки. Виявляє окисно-відновну двоїстість, оскільки атом Сульфуру у проміжному ступені окиснення (0).

Таблиця 24

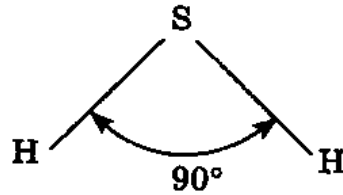
Умови перебігу реакції	Продукти реакції	Приклади рівнянь реакцій
Взаємодія з простими речовинами		
Виявляє окисні властивості у реакціях із металами, а також із неметалами, що утворені менш електронегативними, ніж Сульфур, елементами: Гідрогеном, Фосфором і Карбоном	Сульфіді металічних елементів гідроген сульфід карбон (II) сульфід фосфор (III) сульфід	$\begin{array}{ccc} 0 & t^\circ & -2 \\ 2\text{Na} + \text{S} & \longrightarrow & \text{Na}_2\text{S} \end{array}$ $\begin{array}{ccc} 0 & t^\circ & -2 \\ \text{H}_2 + \text{S} & \longrightarrow & \text{H}_2\text{S} \end{array}$ $\begin{array}{ccc} 0 & t^\circ & -2 \\ \text{C} + 2\text{S} & \longrightarrow & \text{CS}_2 \end{array}$ $\begin{array}{ccc} 0 & t^\circ & -2 \\ 2\text{P} + 3\text{S} & \longrightarrow & \text{P}_2\text{S}_3 \end{array}$
Виявляє відновні властивості у реакціях із неметалами, що утворені більш електронегативними, ніж Сульфур, елементами: Окисгеном і галогенами, крім Йоду	Сульфур (IV) оксид; сульфур (II) оксид; сульфур (VI) флуорид	$\begin{array}{ccc} 0 & t^\circ & +4 \\ \text{S} + \text{O}_2 & \longrightarrow & \text{SO}_2 \end{array}$ $\begin{array}{ccc} 0 & +2 & \\ \text{S} + \text{Cl}_2 & \longrightarrow & \text{SCl}_2 \end{array}$ $\begin{array}{ccc} & +6 & \\ \text{S} + 3\text{F}_2 & \longrightarrow & \text{SF}_6 \end{array}$
Взаємодія зі складними речовинами		
Має відновні властивості у реакціях з окисниками	Сульфур (IV) оксид; Сульфур (VI) оксид.	$\begin{array}{ccc} 0 & +4 & \\ \text{S} + 2\text{H}_2\text{SO}_4 & = & 3\text{SO}_2 \uparrow + 2\text{H}_2\text{O} \end{array}$ $\begin{array}{ccc} 0 & +6 & \\ \text{S} + 6\text{HNO}_3 & = & 3\text{SO}_3 \uparrow + 6\text{NO}_2 \uparrow + 2\text{H}_2\text{O} \end{array}$

Застосування. Сірку широко застосовують:

- для виробництва сульфатної кислоти, сірковуглецю, інсектицидів;
- в реакції вулканізації каучуку;
- у виробництві барвників, вибухових речовин, сірників;
- у косметичній промисловості.

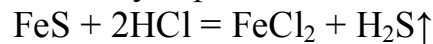
5.2 Гідроген сульфід та сульфідна кислота H₂S

Будова молекули. Молекула гідроген сульфіду має кутову будову:

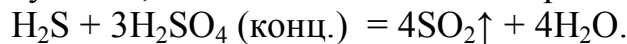

У природі гідроген сульфід міститься у вулканічних газах та постійно утворюється на дні Чорного моря; утворюється при гнитті білка, тому тухлі яйця пахнуть гідроген сульфідом; міститься у деяких мінеральних водах.

Способи добування. Гідроген сульфід добувають у лабораторних умовах дією кислот-неокисників (хлоридною, розбавленою, сульфатною) та ферум (II) сульфід або цинк сульфід:

Кислоти-окисники (концентрована сульфатна, нітратна) для цієї мети не використовуються, оскільки окиснюють гідроген сульфід:

Фізичні властивості гідроген сульфіду. За звичайних умов гідроген сульфід є безбарвним газом, трохи важчим за повітря, з неприємним запахом тухлих яєць, дуже токсичний. За 20°C в одному об'ємі води розчиняється 2,5 об'єму H₂S.

Хімічні властивості гідроген сульфіду

Таблиця 25

Умови перебігу реакції	Продукти реакції	Приклади рівнянь реакцій
Відновні властивості		
Сильний відновник, оскільки атом Сульфуру перебуває у найнижчому ступені окиснення (-2)		
Взаємодія з окисниками	Продукт окиснення гідроген сульфіду та продукт відновлення окисника	$\begin{array}{c} -2 \qquad \qquad +4 \\ 2\text{H}_2\text{S} + 3\text{O}_2 = 2\text{SO}_2\uparrow + 2\text{H}_2\text{O} \\ -2 \qquad \qquad 0 \\ 2\text{H}_2\text{S} + \text{O}_2 = 2\text{S}\downarrow + 2\text{H}_2\text{O} \end{array}$
Кислотні властивості		
Розчин гідроген сульфіду у воді – сульфідна кислота. Слабка двохосновна кислота, дисоціює ступінчасто		I ступінь: $\text{H}_2\text{S} \rightleftharpoons \text{H}^+ + \text{HS}^-$ II ступінь: $\text{HS}^- \rightleftharpoons \text{H}^+ + \text{S}^{2-}$ $\text{H}_2\text{S} \rightleftharpoons 2\text{H}^+ + \text{S}^{2-}$

Продовження таблиці 25

Взаємодія з лугами	Середні солі (сульфіди); кислі солі (гідрогенсульфіди)	$H_2S + 2NaOH = Na_2S + 2H_2O$ $H_2S + NaOH = NaHS + H_2O$
Взаємодія з солями у водних розчинах, якщо в результаті реакції утворюється важкорозчинний сульфід металічного елемента, наприклад: $Na_2S + Zn(NO_3)_2 = ZnS\downarrow + 2NaNO_3$		
Якісна реакція на гідроген сульфід та його солі (сульфід-йон)		
Взаємодія з плюмбум (II) нітратом у розчині	Чорний осад плюмбум (II) сульфиду	$H_2S + Pb(NO_3)_2 = PbS\downarrow + 2HNO_3$

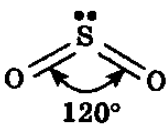
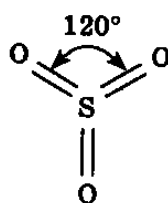
Застосування. Гідроген сульфід застосовується:

- у виробництві сірки;
- у виробництві неорганічних та органічних сполук, які містять Сульфур;
- як аналітичний реагент.

5.3 Оксиди Сульфуру

Таблиця 26

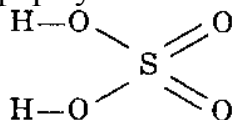
Сульфур (IV) оксид, або сірчастий газ, SO_2	Сульфур (VI) оксид SO_2
Способи добування	
У промисловості добувають спалюванням сірки або гідроген сульфиду: $S + O_2 = SO_2\uparrow$; випалюванням сульфідів металів: $4FeS_2 + 11O_2 = 2Fe_2O_3 + 8SO_2\uparrow$	У промисловості добувають каталітичним окисненням сульфур (IV) оксиду при нагріванні: $2SO_2 + O_2 \rightleftharpoons 2SO_3$
У лабораторії добувають дією концентрованої сульфатної кислоти на мідь під час нагрівання: $Cu + 2H_2SO_4 = SO_2\uparrow + 2H_2O$ дією на сульфіти металічних елементів: Na_2SO_3 (крист.) + $2H_2SO$ (конц.) = $= 2NaHSO_4 + SO_2\uparrow + H_2O$	

Будова молекули	
Має кутову будову; на атомі Сульфуру міститься неподілена пара електронів:	Має форму рівнобічного трикутника:
Фізичні властивості оксидів Сульфуру	
За звичайних умов – безбарвний газ із запахом палених кісток; добре розчинний у воді (в одному об'ємі води за кімнатної температури розчиняється 36 об'ємів SO₂); у 2,2 рази важчий за повітря	За звичайних умов – безбарвна рідина з температурою кипіння 44,7°C; отруйна
Хімічні властивості оксидів Сульфуру	
Виявляють властивості кислотних оксидів	
<i>Взаємодія з водою</i>	
Утворює гідрати: $SO_2 + nH_2O \rightleftharpoons SO_2 \cdot nH_2O$, склад яких виражають формулою сульфатної кислоти: $SO_2 + H_2O \rightleftharpoons H_2SO_3$. Це двоосновна кислота середньої сили, яка існує лише в розчині; дисоціює ступінчасто: I ступінь: $H_2SO_3 \rightleftharpoons H^+ + HSO_3^-$ II ступінь: $HSO_3^- \rightleftharpoons H^+ + SO_3^{2-}$ $H_2SO_3 \rightleftharpoons 2H^+ + SO_3^{2-}$	Утворює сульфатну кислоту: $SO_3 + H_2O = H_2SO_4$
<i>Взаємодія з основними оксидами</i>	
Утворює середні солі (сульфіти): $SO_2 + Na_2O = Na_2SO_3$	Утворює середні солі (сульфати): $SO_3 + CaO = CaSO_4$
<i>Взаємодія з лугами</i>	
Утворює як середні, так і кислі солі: $SO_2 + 2NaOH = Na_2SO_3 + H_2O$ середня сіль (натрій сульфит) $SO_2 + NaOH = NaHSO_3$ кисла сіль (натрій гідрогенсульфіт)	Утворює як середні, так і кислі солі: $SO_3 + 2NaOH = Na_2SO_4 + H_2O$ середня сіль (натрій гідрогенсульфіт)

<i>Окисно-відновні властивості</i>	
Оскільки атоми Сульфуру у складі сульфур (IV) оксиду перебувають у проміжному ступені окиснення (+4), для сульфур (IV) оксиду характерна окисно-відновна двоїстість: • виступає окисником: $\overset{+4}{\text{SO}_2} + 2\overset{0}{\text{H}_2\text{S}} = 3\overset{0}{\text{S}} + 2\overset{0}{\text{H}_2\text{O}}$ • виступає відновником: $2\overset{+4}{\text{SO}_2} + \overset{0}{\text{O}_2} \rightleftharpoons 2\overset{+6}{\text{SO}_3}$	Оскільки атоми Сульфуру у складі сульфур (VI) оксиду перебувають у найвищому ступені окиснення (+6), він є сильним окисником: $\overset{+6}{\text{SO}_3} + 2\overset{+4}{\text{KI}} = \overset{0}{\text{I}_2} + \overset{+4}{\text{K}_2\text{SO}_3}$
Застосування	
- у виробництві сульфатної кислоти, сульфур (VI) оксиду, сульфатів; - для відбілювання вовни, шовку; - як антиоксидант та консервант; - для знезараження нежитлових приміщень (погребів)	- як проміжний продукт у виробництві сульфатної кислоти; - для зневодження нітратної кислоти

5.4 Сульфатна кислота H_2SO_4

Будова молекули. Графічна формула:

Основні стадії промислового виробництва сульфатної кислоти

Таблиця 27

Назва стадії	Рівняння відповідної реакції
1. Випалювання піриту (за температури близько 800°C)	$4\text{FeS}_2 + 11\text{O}_2 = 2\text{Fe}_2\text{O}_3 + 8\text{SO}_2\uparrow$
2. Каталітичне окиснення сульфур (IV) оксиду (за температури близько 450°C у присутності каталізатора ванадій (V) оксиду V_2O_5)	$2\text{SO}_2 + \text{O}_2 \rightleftharpoons 2\text{SO}_3$
3. Поглинання сульфур (VI) оксиду водою	$\text{SO}_3 + \text{H}_2\text{O} = \text{H}_2\text{SO}_4$
У промисловості для поглинання SO_2 використовують концентровану сульфатну кислоту (ні в якому разі не воду); при цьому утворюється олеум $\text{H}_2\text{SO}_4 \cdot \text{SO}_3$, при розведенні якого знову отримують концентровану сульфатну кислоту.	

Фізичні властивості концентрованої сульфатної кислоти.
Хімічно чиста сульфатна кислота – важка безбарвна масляниста рідина. Для приготування її розчину H_2SO_4 слід обережно лити тонким струменем у воду (не навпаки!) та інтенсивно перемішувати розчин, що утворюється.

Хімічні властивості сульфатної кислоти

Таблиця 28

Умови перебігу реакції	Продукти реакції	Приклади рівнянь реакцій
Окисні властивості		
Метали, розташовані в електрохімічному ряді напруг до H_2 , взаємодіють з розбавленими розчинами H_2SO_4	Водень і сульфат металу	$\overset{0}{Mg} + \overset{+1}{H_2}SO_4(\text{розб.}) = \overset{+2}{Mg}SO_4 + \overset{0}{H_2}\uparrow$
Концентрована H_2SO_4 – сильний окисник, оскільки атом Сульфуру перебуває у найвищому ступені окиснення (+6)		
Метали, в тому числі деякі з тих, що розташовані в ряді напруг після H_2 , взаємодіють з концентрованою H_2SO_4	Сульфат металу, продукт відновлення H_2SO_4 (H_2S , S , SO_2) та вода	$\overset{0}{Cu} + 2\overset{+6}{H_2}SO_4(\text{конц.}) = \overset{+2}{Cu}SO_4 + \overset{+4}{SO_2}\uparrow + 2H_2O$
Концентрована H_2SO_4 окиснює деякі неметали	Продукт відновлення H_2SO_4 та продукт окиснення неметалу	$C + 2H_2SO_4 = CO_2\uparrow + 2SO_2\uparrow + 2H_2O$
Кислотні властивості		
Сильний електроліт, у водних розчинах практично повністю дисоціює на йони, дисоціація відбувається ступінчасто		I ступінь: $H_2SO_4 \rightleftharpoons H^+ + HSO_4^-$ II ступінь: $HSO_4^- \rightleftharpoons H^+ + SO_4^{2-}$ $H_2SO_4 \rightleftharpoons 2H^+ + SO_4^{2-}$
Виявляє всі характерні властивості кислот, а саме: взаємодіє з основними та амфотерними оксидами; основами та амфотерними гідроксидами; солями у разі утворення осаду, газу чи слабого електроліту		
Якісна реакція на сульфатну кислоту та її солі (сульфат-іон)		
Взаємодія з барій хлоридом у розчині	Білий кристалічний осад барій сульфату	$BaCl_2 + H_2SO_4 = BaSO_4\downarrow + 2HCl$

Важлива хімічна особливість: здатність концентрованої H_2SO_4 вступати в реакції *дегідратації* (видалення води) з багатьма органічними речовинами

Взаємодія сульфатної кислоти (H_2SO_4) з металами

Таблиця 29

Концентрація кислоти	Метали (в електрохімічному ряді напруг)	Продукти взаємодії
Розбавлена	зліва від Гідрогену	$\text{Me}_2(\text{SO}_4)_x + \text{H}_2\uparrow$
	справа від Гідрогену	не взаємодіє
Концентрована	Fe, Cr, Al, Pt, Au	не взаємодіє
	зліва від Гідрогену	$\text{Me}_2(\text{SO}_4)_x + \text{H}_2\uparrow (\text{S}, \text{SO}_2\uparrow) + \text{H}_2\text{O}$
	справа від Гідрогену	$\text{Me}_2(\text{SO}_4)_x + \text{SO}_2\uparrow + \text{H}_2\text{O}$

Застосування. Сульфатна кислота широко застосовується:

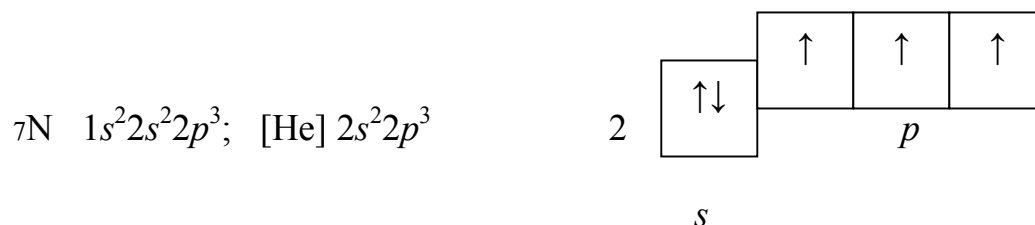
- для виробництва мінеральних добрив, інших кислот і солей;
- для виробництва барвників, пластмас, лікарських препаратів, вибухових речовин;
- для очищення нафтопродуктів;
- в гідрометалургії та як електроліт в акумуляторах.

6. НІТРОГЕН

6.1 Характеристика хімічного елемента Нітроген

Нітроген належить до елементів головної підгрупи V групи періодичної системи елементів.

Електронна будова атома Нітрогену:

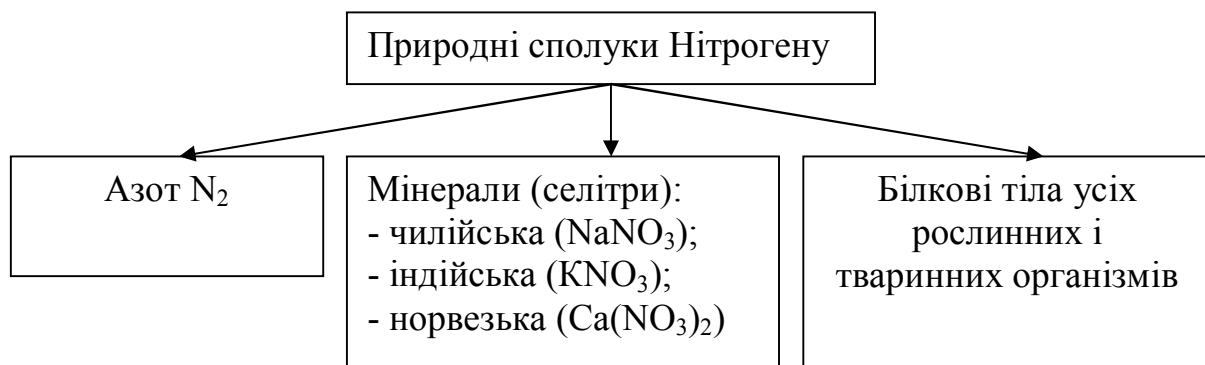
Оскільки на другому енергетичному рівні немає *d*-підрівня, Нітроген не здатний переходити у збуджений стан, тобто не може бути п'ятивалентним; максимальна валентність Нітрогену в сполуках – IV. Нітроген виявляє ступені окиснення від -3 до +5.

Приклади речовин з різними ступенями окиснення Нітрогену

Таблиця 30

Ступень окиснення Нітрогену	Приклади речовини
-3	-3 NH ₃ (амоніак); Ca ₃ N ₂ (кальцій нітрид) -2
-2	-2 N ₂ H ₄ (гідразин)
-1	-1 NH ₂ OH (гідроксиламін)
0	0 N ₂ (азот)
+1	+1 N ₂ O (нітроген (I) оксид)
+2	+2 NO (нітроген (II) оксид)
+3	+3 N ₂ O ₃ (нітроген (III) оксид) +3 KNO ₂ (калій нітрит)
+4	+4 NO ₂ (нітроген (IV) оксид)
+5	+5 N ₂ O ₅ (нітроген (V) оксид) +5 NaNO ₃ (натрій нітрат)

Поширення в природі. Частка зв'язаного Нітрогену в літосфері складає лише 0,01%. Основна частина Нітрогену міститься в атмосфері у вигляді вільного азоту N₂ (78,09% за об'ємом, або 65,6% за масою).

6.2 Проста речовина азот N₂

Таблиця 31

Способи добування	
в промисловості	в лабораторії
Фракційна перегонка рідкого повітря	Термічний розклад амоній нітриту: $\text{NH}_4\text{NO}_2 \xrightarrow{t^\circ} \text{N}_2\uparrow + 2\text{H}_2\text{O}$

Фізичні властивості азоту. Азот є безбарвним газом без запаху та смаку; внаслідок неполярності молекули характеризується дуже низькими температурами плавлення (-210°C) та кипіння (-196°C); дуже погано розчинний у воді: в 100 г води за 20°C розчиняється лише 15,4 мл азоту.

Хімічні властивості азоту. Потрійний зв'язок у молекулі зумовлює її малу реакційну здатність. Азот вступає у хімічну взаємодію, як правило, за високих температур. Не підтримує горіння, являє собою продукт згоряння амоніаку та багатьох органічних сполук. З кислотами і лугами не реагує. Виявляє окисно-відновну двоїстість, оскільки містить атоми Нітрогену у проміжному ступені окиснення (0).

Таблиця 32

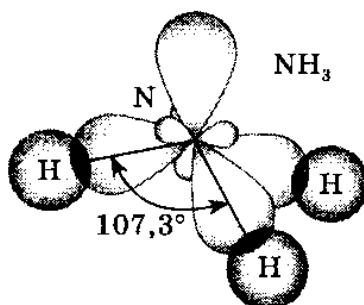
Умови перебігу реакції	Продукти реакції	Приклади рівнянь реакцій
Виявляє окисні властивості у реакціях із воднем та металами; з літієм – за кімнатної температури, з іншими – при нагріванні	амоніак	$\overset{0}{\text{N}_2} + 3\overset{0}{\text{H}_2} \xrightleftharpoons[t^\circ; \text{p}; \text{кат.}]{-3} 2\overset{-3}{\text{NH}_3}$
	літій нітрид	$6\overset{0}{\text{Li}} + \overset{0}{\text{N}_2} = 2\overset{-3}{\text{Li}_3\text{N}}$
	магній нітрид та ін.	$3\overset{0}{\text{Mg}} + \overset{0}{\text{N}_2} \xrightarrow{t^\circ} \overset{-3}{\text{Mg}_3\text{N}_2}$
Виявляє відновні властивості у реакціях із киснем та фтором	нітроген (II) оксид	$\overset{0}{\text{N}_2} + \overset{0}{\text{O}_2} \rightleftharpoons \overset{+2}{2\text{NO}}$
	нітроген (III) флуорид	$\overset{0}{\text{N}_2} + 3\overset{0}{\text{F}_2} = 2\overset{+3}{\text{NF}_3}$

Застосування. Азот широко застосовується:

- для виробництва амоніаку, нітратної кислоти, добрива ціанаміду CaCN₂ та інших нітрогеновмісних продуктів;
- як інертне середовище проведення хімічних і металургійних процесів;
- для зберігання та перевезення чутливих до повітря та вологи вогнебезпечних продуктів.

6.3 Амоніак NH₃

Будова молекули. Має тетраедричну форму, зумовлену sp^3 -гібридизацією орбіталей атома Нітрогену.

Таблиця 33

Способи добування	
в промисловості	в лабораторії
Синтез із азоту та водню: $\text{N}_2 + 3\text{H}_2 \xrightleftharpoons[t^\circ, \text{p}; \text{кат.}]{\quad} 2\text{NH}_3$	Взаємодія солей амонію з лугами при нагріванні: $2\text{NH}_4\text{Cl} + \text{Ca}(\text{OH})_2 = 2\text{NH}_3\uparrow + \text{CaCl}_2 + 2\text{H}_2\text{O}$

Фізичні властивості амоніаку. За звичайних умов є безбарвним газом з характерним різким запахом, легшим за повітря, дуже добре розчинний у воді: в одному об'ємі води за 20°C розчиняється 700 об'ємів амоніаку. Розбавлений розчин амоніаку ($w = 3 - 10\%$) називають *нашати́рним спиртом*; концентрований розчин ($w = 18 - 25\%$) – *амоніа́чною водою*.

Хімічні властивості амоніаку

Таблиця 34

Умови перебігу реакції	Продукти реакції	Приклади рівнянь реакцій
Основні властивості		
Водний розчин амоніаку має лужне середовище завдяки утворенню йонів OH ⁻ та змінює забарвлення індикатора		$\text{NH}_3 + \text{H}_2\text{O} \rightleftharpoons \text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O} \rightleftharpoons \text{NH}_4^+ + \text{OH}^-$ гідрат амоніаку
Взаємодіє з кислотами	кислі та середні солі амонію, наприклад: амоній хлорид	$\text{NH}_3 + \text{HCl} = \text{NH}_4\text{Cl}$ амоній хлорид
	амоній гідрогенсульфат	$\text{NH}_3 + \text{H}_2\text{SO}_4 = \text{NH}_4\text{HSO}_4$ амоній гідрогенсульфат
	амоній сульфат	$2\text{NH}_3 + \text{H}_2\text{SO}_4 = (\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ амоній сульфат

Відновні властивості		
Сильний відновник, оскільки атом Нітрогену перебуває у найнижчому ступені окиснення (-3)		
Взаємодія з киснем при нагріванні:	азот і вода нітроген (II) оксид і вода	$\begin{array}{ccc} -3 & t^\circ & 0 \\ 4\text{NH}_3 + 3\text{O}_2 & \longrightarrow & 2\text{N}_2\uparrow + 6\text{H}_2\text{O} \\ -3 & t^\circ & +2 \\ 4\text{NH}_3 + 5\text{O}_2 & \longrightarrow & 4\text{NO}\uparrow + 6\text{H}_2\text{O} \end{array}$
Взаємодія з оксидами металів	Метал і продукт відновлення амоніаку	$\begin{array}{ccc} -3 & & 0 \\ 3\text{CuO} + 2\text{NH}_3 & = & 3\text{Cu} + \text{N}_2\uparrow + 3\text{H}_2\text{O} \end{array}$

Застосування. Амоніак широко застосовують:

- для виробництва нітратної кислоти та її похідних, у тому числі добрив, вибухових речовин, барвників, солей амонію;
- як хладагент у холодильних машинах;
- рідкий амоніак – промисловий неводний розчин;
- нашатирний спирт застосовують у медицині.

6.4 Солі амонію

Складні речовини, утворені катіоном амонію та аніонами кислотних залишків. Йон амонію, як і амоніак, має тетраедричну форму.

Добувають солі амонію взаємодією амоніаку з кислотами.

Фізичні властивості солей амонію. Тверді кристалічні речовини, добре розчинні у воді.

Хімічні властивості солей амонію

Таблиця 35

Умови перебігу реакції	Продукти реакції	Приклади рівнянь реакцій
Розкладаються при нагріванні	Різноманітні	$\begin{array}{ccc} & t^\circ & \\ \text{NH}_4\text{Cl} & \longrightarrow & \text{NH}_3\uparrow + \text{HCl}\uparrow \\ & t^\circ & \\ \text{NH}_4\text{NO}_2 & \longrightarrow & \text{N}_2\uparrow + 2\text{H}_2\text{O} \\ & t^\circ & \\ \text{NH}_4\text{NO}_3 & \longrightarrow & \text{N}_2\text{O} + 2\text{H}_2\text{O} \\ & t^\circ & \\ (\text{NH}_4)_2\text{Cr}_2\text{O}_7 & \longrightarrow & \text{N}_2\uparrow + \text{Cr}_2\text{O}_3 + 4\text{H}_2\text{O} \end{array}$
Вступають в реакції йонного обміну, якщо виконуються умови їх перебігу		
Взаємодія із кислотами	Нова сіль амонію і летка кислота	$\begin{array}{l} (\text{NH}_4)_2\text{CO}_3 + \text{H}_2\text{SO}_4 = \\ = (\text{NH}_4)_2\text{SO}_4 + \text{CO}_2\uparrow + \text{H}_2\text{O} \end{array}$
Взаємодія із солями	Нова сіль амонію і нерозчинна сіль	$\begin{array}{l} (\text{NH}_4)_2\text{SO}_4 + \text{BaCl}_2 = \\ = 2\text{NH}_4\text{Cl} + \text{BaSO}_4\downarrow \end{array}$

Якісна реакція на солі амонію (амоній-іон)		
Взаємодіють із лугами при нагріванні	Амоніак і сіль лужного металічного елемента	$\text{NH}_4\text{NO}_3 + \text{NaOH} \xrightarrow{t^\circ} \text{NaNO}_3 + \text{NH}_3\uparrow + \text{H}_2\text{O}$
Амоніак визначають за запахом або за посинінням вологого червоного лакмусового папірця		

Застосування

- Майже усі неорганчні солі амонію використовують як азотні добрива, наприклад цінним азотним добривом є амоній нітрат;
- амоній хлорид (нашатир) – для виготовлення сухих гальванічних елементів;
- амоній гідрогенкарбонат – як хімічний розпушувач тіста.

6.5 Характеристика оксидів Нітрогену

Таблиця 36

Оксид Нітрогену	Способи добування	Фізичні властивості	Хімічні властивості
N_2O нітроген(I) оксид	$\text{NH}_4\text{NO}_3 \xrightarrow{t^\circ} \text{NO}_2\uparrow + 2\text{H}_2\text{O}$	Безбарвний газ зі слабким специфічним запахом, має наркотичну дію («веселящий газ»)	Є несолетворним оксидом; з водою не взаємодіє; при нагріванні часто розпадається на азот і кисень: $2\text{N}_2\text{O} \xrightarrow{t^\circ} 2\text{N}_2\uparrow + \text{O}_2\uparrow;$ є окисником металів і неметалів: $\overset{+1}{\text{N}_2\text{O}} + \overset{0}{\text{Cu}} = \overset{0}{\text{N}_2}\uparrow + \overset{+2}{\text{CuO}};$ $\overset{+1}{2\text{N}_2\text{O}} + \overset{0}{\text{S}} = \overset{+4}{\text{SO}_2} + \overset{0}{2\text{N}_2}\uparrow$
NO нітроген(II) оксид	В промисловості: $4\text{NH}_3 + 5\text{O}_2 = 4\text{NO}\uparrow + 6\text{H}_2\text{O};$ в лабораторії: $3\text{Cu} + 8\text{HNO}_3(\text{розб.}) = 3\text{Cu}(\text{NO}_3)_2 + 2\text{NO}\uparrow + 4\text{H}_2\text{O}$	Безбарвний, малорозчинний у воді газ	Є несолетворним оксидом; з водою не взаємодіє; проявляє відновні властивості в реакції безпосереднього окиснення киснем повітря: $2\text{NO} + \text{O}_2 = 2\text{NO}_2\uparrow;$

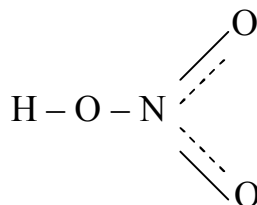
			більш характерні окисні властивості: $\begin{matrix} +2 & & 0 \\ 2\text{NO} + 2\text{Mg} = 2\text{MgO} + \text{N}_2\uparrow \end{matrix}$
N_2O_3 нітроген (III) оксид	За низьких температур у реакціях: $4\text{NO} + \text{O}_2 = 2\text{N}_2\text{O}_3$ $\text{NO} + \text{NO}_2 = \text{N}_2\text{O}_3$	Темно-синя рідина	Легко розкладається: $\text{N}_2\text{O}_3 \rightleftharpoons \text{NO} + \text{NO}_2$; є типовим кислотним оксидом: при розчиненні у воді утворює <i>нітритну кислоту</i>: $\text{N}_2\text{O}_3 + \text{H}_2\text{O} \rightleftharpoons 2\text{HNO}_2$; це кислота середньої сили, яка відома лише у водному розчині. Реагує з лугами з утворенням нітритів: $\text{N}_2\text{O}_3 + 2\text{NaOH} = 2\text{NaNO}_2 + \text{H}_2\text{O}$
NO_2 нітроген (IV) оксид	В промисловості: $2\text{NO} + \text{O}_2 = 2\text{NO}_2$; в лабораторії: $\text{Cu} + 4\text{HNO}_3(\text{конц.}) = \text{Cu}(\text{NO}_3)_2 + 2\text{NO}_2\uparrow + 2\text{H}_2\text{O}$	Бурий газ із специфічним запахом; отруйний	Є складним кислотним оксидом, який утворює дві кислоти: $\text{NO}_2 + \text{H}_2\text{O} = \text{HNO}_2 + \text{HNO}_3$. Якщо розчинення NO_2 проводити в присутності кисню та при нагріванні – утворюється одна кислота: $4\text{NO}_2 + \text{O}_2 + 2\text{H}_2\text{O} \xrightarrow{t^\circ} 4\text{HNO}_3$ Реагує з лугами: $4\text{NO}_2 + 2\text{Ca}(\text{OH})_2 = \text{Ca}(\text{NO}_3)_2 + \text{Ca}(\text{NO}_2)_2 + 2\text{H}_2\text{O}$. Є більш сильним окисником, ніж попередньо розглянуті оксиди Нітрогену; багато речовин згоряють в ньому: $\begin{matrix} +4 & & 0 \\ 2\text{S} + 2\text{NO}_2 = \text{N}_2\uparrow + 2\text{SO}_2\uparrow \\ +4 & & 0 \end{matrix}$ $8\text{P} + 10\text{NO}_2 = 5\text{N}_2\uparrow + 4\text{P}_2\text{O}_5$

N_2O_5 нітроген (V) оксид	$2NO + O_3 = N_2O_5$ $P_2O_5 + 2HNO_3 = N_2O_5 + 2HPO_3$	Безбарвна кристаліч на речовина	За температури $33,3^\circ C$ розкладається: $2N_2O_5 \xrightarrow{t^\circ} 4NO_2\uparrow + O_2\uparrow$ є типовим кислотним оксидом, якому відповідає <i>нітратна</i> (азотна) кислота: $N_2O_5 + H_2O = 2HNO_3$. Реагує з лугами, основними та амфотерними оксидами, виявляє сильні окисні властивості: $S + 2N_2O_5 = SO_2\uparrow + 4NO_2\uparrow$

6.6 Нітратна кислота HNO_3

Будова молекули. Нітратна кислота є молекулярною речовиною; всі зв'язки в молекулі HNO_3 ковалентні полярні.

Графічна формула:

У нітратній кислоті ступінь окиснення Нітрогену дорівнює +5, а його валентність IV.

Таблиця 37

Способи добування	
в промисловості	в лабораторії
Складається з трьох стадій: 1. Кристалічне окиснення амоніаку: $4NH_3 + 5O_2 \xrightarrow{Pt} 4NO\uparrow + 6H_2O$; 2. Окиснення нітроген (II) оксиду в нітроген (IV) оксид киснем повітря: $2NO + O_2 = 2NO_2$; 3. Поглинання нітроген (IV) оксиду водою в присутності надлишку кисню: $4NO_2 + 2H_2O + O_2 = 4HNO_3$	Дія концентрованої сульфатної кислоти на нітрати при слабкому нагріванні: $NaNO_3 + H_2SO_4 = NaHSO_4 + HNO_3$

Фізичні властивості нітратної кислоти. Безводна нітратна кислота є безбарвною рідиною, що жовтіє при зберіганні; температура кипіння 82,6°C; температура замерзання (плавлення) – -41,6°C; змішується з водою у будь-яких співвідношеннях.

Хімічні властивості нітратної кислоти

Таблиця 38

Умови перебігу реакції	Продукти реакції	Приклади рівнянь реакцій
Окисні властивості		
Дуже сильний окисник, оскільки атом Нітрогену перебуває у найвищому ступені окиснення (+5). Реагує з багатьма простими та складними речовинами, відновлюючись при цьому до ступенів окиснення від +4 до -3 залежно від умов реакції, концентрації кислоти та відновних властивостей реагентів.		
Метали відновлюють HNO₃ тим повніше, чим менше концентрація кислоти та чим сильніше виражені відновні властивості металу	Сіль, продукт відновлення HNO₃ та вода. Продукти відновлення HNO₃:	$ \begin{array}{l} \begin{array}{ccc} 0 & & +5 \\ 4\text{Fe} + 10\text{HNO}_3 & (\text{дуже} & \\ & +2 & \\ \text{розб.}) = & 4\text{Fe}(\text{NO}_3)_2 + & \\ -3 & & \\ \text{NH}_4\text{NO}_3 + 3\text{H}_2\text{O}; & & \\ 0 & & +5 \\ \text{Cu} + 4\text{HNO}_3 & (\text{конц.}) = & \\ +2 & & +4 \\ \text{Cu}(\text{NO}_3)_2 + 2\text{NO}_2\uparrow + & & \\ + 2\text{H}_2\text{O} & & \end{array} \end{array} $
Неметали, які здатні виявляти відновні властивості, реагують з концентрованою HNO₃	Продукт відновлення HNO₃ та продукт окиснення неметалу	$ \begin{array}{l} 0 \qquad \qquad +5 \\ 3\text{P} + 5\text{HNO}_3 + 2\text{H}_2\text{O} = \\ \qquad \qquad +5 \qquad \qquad +4 \\ = 2\text{H}_3\text{PO}_4 + 5\text{NO}\uparrow \end{array} $

Суміш одного HNO_3 та трьох об'ємів HCl («царська водка») розчиняє «царя металів» - золото	Розчин аурум (III) хлориду та продукт HNO_3	$\begin{array}{c} 0 \qquad \qquad \qquad +5 \\ \text{Au} + 3\text{HCl} + \text{HNO}_3 = \\ +3 \qquad \qquad +2 \\ \text{AuCl}_2 + \text{NO}\uparrow + 2\text{H}_2\text{O} \end{array}$
Кислотні властивості		
Сильний електроліт, у водних розчинах практично повністю дисоціює на йони		$\text{HNO}_3 \rightleftharpoons \text{H}^+ + \text{NO}_3^-$
Виявляє всі характерні властивості кислот, а саме: взаємодіє з основними та амфотерними оксидами; основними та амфотерними гідроксидами; солями у разі утворення осаду, газу чи слабого електроліту		

Взаємодія нітратної кислоти (HNO_3) з металами

Таблиця 39

Концентрація кислоти	Метали (в електрохімічному ряді напруг)	Продукти взаємодії
Розведена	від Li до Zn з дуже розбавленою HNO_3	$\text{Me}(\text{NO}_3)_x + \text{NH}_4\text{NO}_3 + \text{H}_2\text{O}$
	від Fe до H з дуже розбавленою HNO_3	
	справа від Гідрогену	$\text{Me}(\text{NO}_3)_x + \text{NO}\uparrow + \text{H}_2\text{O}$
Концентрована	Fe, Cr, Al, Pt, Au, Os, Ir, Ta, W	не взаємодіє
	від Li до Zn	$\text{Me}(\text{NO}_3)_x + \text{N}_2\text{O}\uparrow + \text{H}_2\text{O}$
	від Fe до H	$\text{Me}(\text{NO}_3)_x + \text{NO}\uparrow + \text{H}_2\text{O}$
	справа від Гідрогену	$\text{Me}(\text{NO}_3)_x + \text{NO}_3\uparrow + \text{H}_2\text{O}$

Застосування. Нітратна кислота широко застосовується:

- для виробництва азотних добрив, сульфатної та ортофосфатної кислот;
- для виробництва вибухових речовин, барвників, ліків;
- для виробництва штучних волокон і пластмас;
- як компонент нітрувальної суміші в реакціях нітрування органічних сполук.

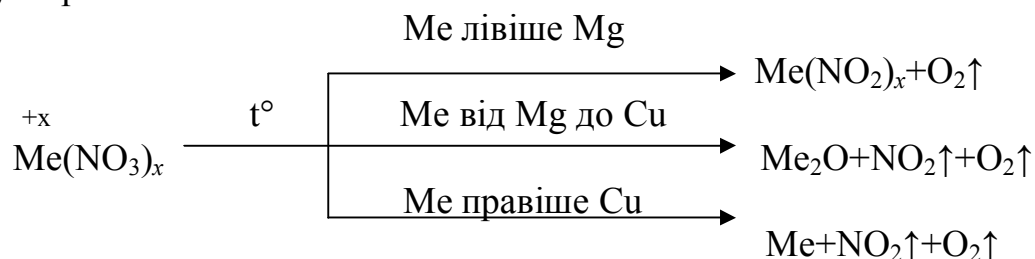
6.7 Солі нітратної кислоти

Нітратна кислота є одноосновною кислотою та утворює один ряд солей – нітрати.

Добувають нітрати при взаємодії нітратної кислоти з металами, основними та амфотерними оксидами, основами та амфотерними гідроксидами.

Фізичні властивості. Всі нітрати добре розчинні у воді.

Хімічні властивості. Нітрати при нагріванні розкладаються тим повніше, чим правіше в електрохімічному ряді напруг розташований метал, що утворює сіль:

Застосування

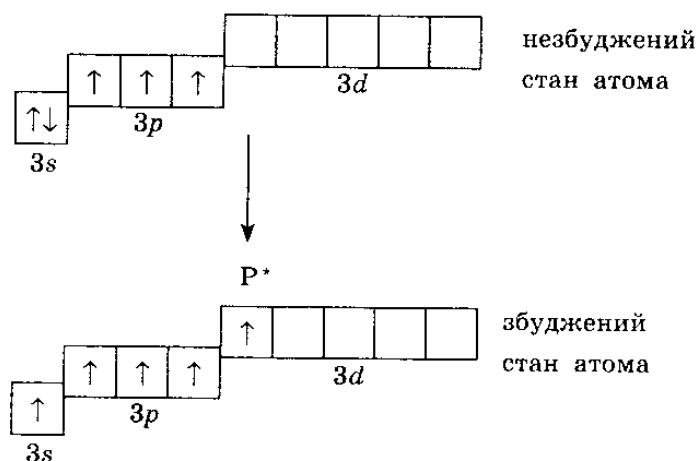
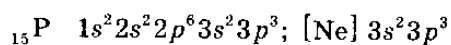
- Нітрати Натрію, Калію, Кальцію, та амонію (селітри) застосовують як азотні добрива;
- аргентум нітрат – для припікання ран, виразок у медицині.

7. ФОСФОР

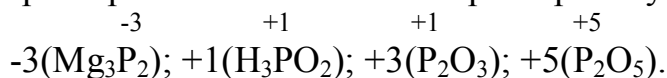
7.1 Характеристика хімічного елемента Фосфор

Фосфор належить до елементів головної підгрупи V групи періодичної системи елементів.

Електронна будова атома Фосфору:

На відміну від Нітрогену, на валентному рівні атома Фосфору є вакантні 3d-орбіталі, тому Фосфор може бути п'ятивалентним. Для фосфору також характерна валентність III. Характерні ступені окиснення:

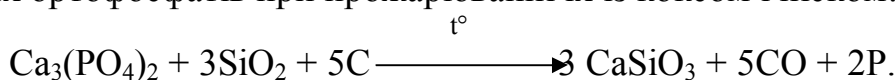

Поширення в природі. Фосфор, на відміну від багатьох інших хімічних елементів, трапляється у вигляді єдиного нукліду $^{31}_{15}\text{P}$ і лише у вигляді сполук. Масова частка в земній корі становить 0,04%. Фосфор утворює майже 190 мінералів.

7.2 Проста речовина Фосфор Р

Способи добування. В промисловості Фосфор добувають із природних ортофосфатів при прожарюванні їх із коксом і піском:

Фізичні властивості Фосфору. Існує кілька алотропних модифікацій Фосфору, з яких найбільш відомі білий, червоний та чорний фосфор.

Фізичні властивості алотропних видозмін Фосфору

Таблиця 40

Властивості	Білий фосфор	Червоний фосфор	Чорний фосфор
Кристалічна гратка; структура	Молекулярна (P ₄)	Атомна; шарувата полімерна	Атомна; шарувата графітоподібна
Колір	Білий або світло-жовтий	Від яскраво-червоного до темно-коричневого і фіолетового	Чорно-сірий
Запах	Часнику	Немає	Немає
Твердість	Воскоподібний	Твердий	Відносно м'який

Продовження таблиці 40

Температура плавлення, °С	44	585 – 510 (під тиском)	-1000 (під тиском)
Температура займання, °С	34 – 50	240	-500
Розчинність	Мала у воді, добра у сірководуглеці	Нерозчинні	
Реакційна здатність	Висока	Низька	Середня

Особливості білого фосфору: світиться у темряві (зеленувате світіння внаслідок повільного окиснення до P_2O_3); отруйний. Зберігають у темряві під шаром води.

Умови перетворення видозмін

$P(\text{біл.}) \rightarrow P(\text{чорн.})$ 200°C, 1,2 Гпа;

$P(\text{біл.}) \rightarrow P(\text{червон.})$ тривале нагрівання при 330°C без доступу повітря.

Хімічні властивості фосфору однакові у всіх модифікацій. Виявляє окисно-відновну двоїстість, оскільки містить атом Фосфору у проміжному ступені окиснення (0)

Таблиця 41

Умови перебігу реакції	Продукти реакції	Приклади рівнянь реакцій
Взаємодія з простими речовинами		
Виявляє окисні властивості у реакціях із металами	Фосфіди металічних елементів, наприклад: натрій фосфід; магній фосфід та ін.	$3Na + P = Na_3P$ $3Mg + 2P = Mg_3P_2$
Виявляє відновні властивості у реакціях із неметалами, що утворені більш електронегативними, ніж Фосфор, елементами: галогенами, Оксигеном, Сульфуром	Галогеніди, наприклад: фосфор (III) хлорид; фосфор (V) оксид; фосфор (III) сульфід	$2P + 3Cl_2 = 2PCl_3$ $4P + 5O_2 = 2P_2O_5$ $2P + 3S = 2P_2S_3$
Взаємодія зі складними речовинами		
Виявляє відновні властивості у реакціях із окисниками	Продукти окиснення фосфору	$P + 5HNO_3 (\text{конц.}) = H_3PO_4 + 5NO_2 + H_2O$

Вступає в реакції диспропорціонування	<i>Фосфін</i> PH_3 та продукт окиснення Фосфору, наприклад, натрій гіпофосфіт	$4\overset{0}{\text{P}} + 3\text{NaOH} + 3\text{H}_2\text{O} = \overset{-3}{\text{P}}\text{H}_2 + \overset{+1}{\text{NaH}_2\text{PO}_2}$
Фосфін – газ із неприємним запахом тухлої риби; на відміну від амоніаку малорозчинний у воді і не взаємодіє з нею; отруйний		

Застосування

- білий фосфор – для одержання інших алотропних модифікацій, фосфатних кислот і фосфатів; як бойова запальна речовина;
- червоний фосфор – для виробництва сірників та як наповнювач (пара) в лампах розжарювання.

7.3 Оксиди Фосфору

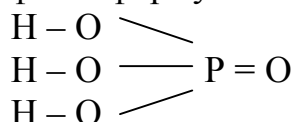
Таблиця 42

Фосфор (III) оксид $\text{P}_2\text{O}_3(\text{P}_4\text{O}_6)$	Фосфор (V) оксид $\text{P}_2\text{O}_5(\text{P}_4\text{O}_{10})$
Способи добування в промисловості – спалювання фосфору	
при недостатчі кисню: $4\text{P} + 3\text{O}_2 = 2\text{P}_2\text{O}_3$	у надлишку кисню: $4\text{P} + 5\text{O}_2 = 2\text{P}_2\text{O}_5$
Фізичні властивості	
Воскоподібна кристалічна маса; отруйний	Біла кристалічна речовина. Гігроскопічний. Дуже ефективний дегідратуючий агент, що застосовується для осушення твердих речовин, рідин і газових сумішей
Хімічні властивості	
Виявляють властивості кислотних оксидів	
Взаємодія з водою	
$\text{P}_2\text{O}_3 + 3\text{H}_2\text{O} = 2\text{H}_3\text{PO}_3$ – <i>фосфітна (фосфориста) кислота</i> . Безбарвна, добре розчинна у воді кристалічна речовина.	$\text{P}_2\text{O}_5 + \text{H}_2\text{O} \xrightarrow{\text{на холоді}} 2\text{HPO}_3$ – <i>метафосфатна (метафосфорна) кислота</i> ; $2\text{HPO}_3 + \text{H}_2\text{O} = \text{H}_4\text{P}_2\text{O}_7$ – <i>дифосфатна (пірофосфорна) кислота</i> ; $\text{P}_2\text{O}_5 + 3\text{H}_2\text{O} \xrightarrow{t^\circ} 2\text{H}_3\text{PO}_4$ – <i>ортофосфатна (ортофосфорна) кислота</i>
Взаємодія з основними оксидами	
$\text{P}_2\text{O}_3 + 3\text{Na}_2\text{O} = 2\text{Na}_3\text{PO}_3$	$\text{P}_2\text{O}_5 + 3\text{K}_2\text{O} = 2\text{K}_3\text{PO}_4$
Взаємодія з лугами	
$\text{P}_2\text{O}_3 + 6\text{KOH} = 2\text{K}_3\text{PO}_3 + 3\text{H}_2\text{O}$	$\text{P}_2\text{O}_5 + 6\text{NaOH} = 2\text{Na}_3\text{PO}_4 + 3\text{H}_2\text{O}$

Відновні властивості	
На відміну від P_2O_5 виявляє сильні відновні властивості: $\begin{matrix} +3 & & +5 \\ P_2O_3 + O_2 & \xrightarrow{t^\circ} & P_2O_5 \end{matrix}$	-

7.4 Ортофосфатна кислота H_3PO_4

Будова молекули. Графічна формула:

Способи добування в промисловості

Таблиця 43

Спосіб	Рівняння реакцій
Взаємодія кальцій ортофосфату з сульфатною кислотою при кип'ятінні	$Ca_3(PO_4)_2 + 3H_2SO_4 = 3CaSO_4 \downarrow + 2H_3PO_4$
Спалювання фосфору в кисні з подальшим розчиненням продуктів у воді	$4P + 5O_2 = 2P_2O_5; P_2O_5 + 3H_2O \xrightarrow{t^\circ} 2H_3PO_4$

Фізичні властивості. Біла тверда речовина з температурою плавлення $42,4^\circ C$; гігроскопічна; добре розчинна у воді.

Хімічні властивості

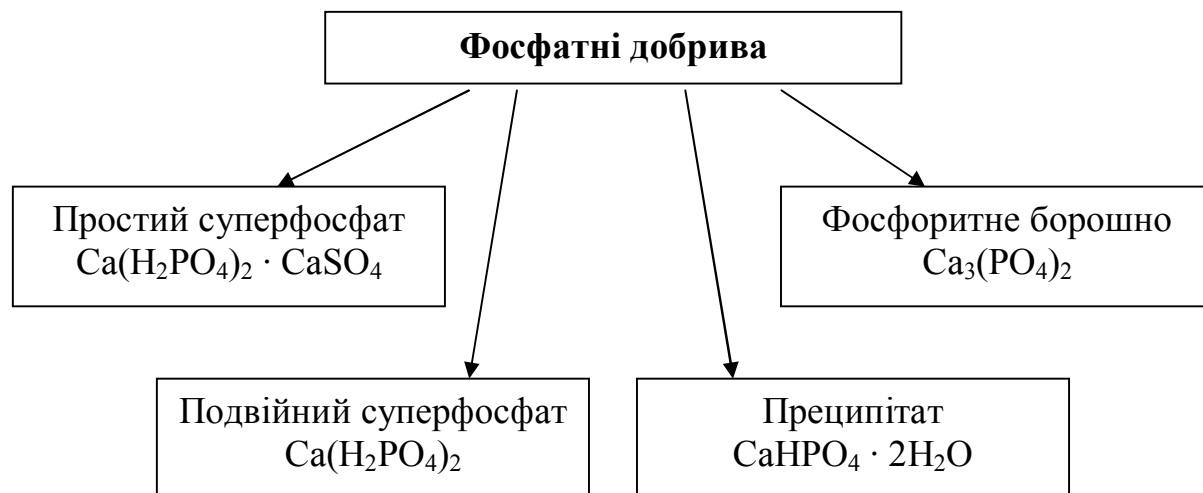
Таблиця 44

Умови перебігу реакції	Продукт реакцій	Приклади рівнянь реакцій
Кислотні властивості		
Трьохосновна кислота середньої сили, дисоціює ступінчасто		I ступінь: $H_3PO_4 \rightleftharpoons H^+ + H_2PO_4^-$ II ступінь: $H_2PO_4^- \rightleftharpoons H^+ + HPO_4^{2-}$ III ступінь: $HPO_4^{2-} \rightleftharpoons H^+ + PO_4^{3-}$ $H_3PO_4 \rightleftharpoons 3H^+ + PO_4^{3-}$
Взаємодіє з основними оксидами та лугами	Середні та кислі солі	$K_2O + 2H_3PO_4 = 2KH_2PO_4 + H_2O$ $K_2O + H_3PO_4 = K_2HPO_4 + H_2O$ $3K_2O + 2H_3PO_4 = 2K_3PO_4 + 3H_2O$ $NaOH + H_3PO_4 = NaH_2PO_4 + H_2O$ $2NaOH + H_3PO_4 = Na_2HPO_4 + 2H_2O$ $3NaOH + H_3PO_4 = Na_3PO_4 + 3H_2O$

Виявляє всі характерні властивості кислот, а саме: взаємодіє з основними та амфотерними оксидами; основами та амфотерними гідроксидами; солями у разі утворення осаду, газу чи слабого електроліту		
Якісна реакція на ортофосфатну кислоту та ортофосфат-йон		
Взаємодія з аргентум (I) нітратом у розчині	Жовтий осад аргентум (I) ортофосфату	$\text{Na}_3\text{PO}_4 + 3\text{AgNO}_3 = \text{Ag}_3\text{PO}_4\downarrow + 3\text{NaNO}_3$
Окисні властивості		
Взаємодія з металами. Реакцію уповільнює утворення нерозчинних фосфатів деяких металів	Водень та ортофосфат металу	$\text{Mg} + \text{H}_3\text{PO}_4 = \text{MgHPO}_4\downarrow + \text{H}_2\uparrow$
Специфічна хімічна властивість		
При нагріванні втрачає воду	Дифосфатна кислота, потім поліфосфатні кислоти	$2\text{H}_3\text{PO}_4 \xrightarrow{t^\circ} \text{H}_4\text{P}_2\text{O}_7 + \text{H}_2\text{O}$

Застосування. Ортофосфорну кислоту широко застосовують:

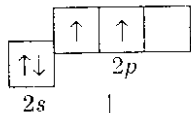
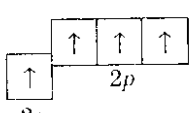
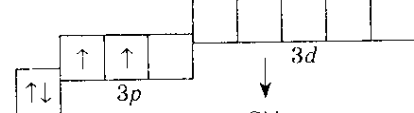
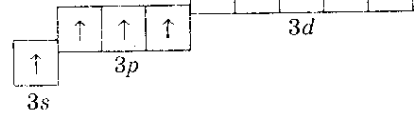
- у виробництві мінеральних добрив;
- як каталізатор в органічному синтезі;
- як компонент антикорозійних покриттів на металах;
- очищену (харчову) H_3PO_4 – для освітлення цукру та надання безалкогольним напоям кислого смаку.

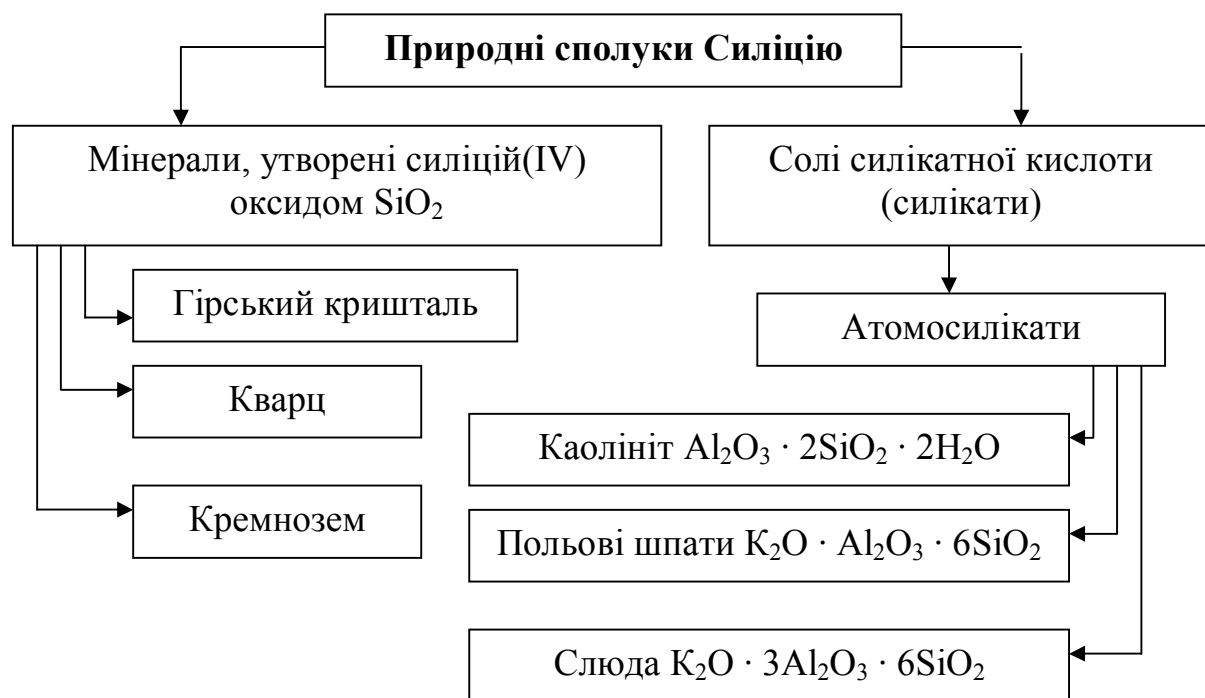
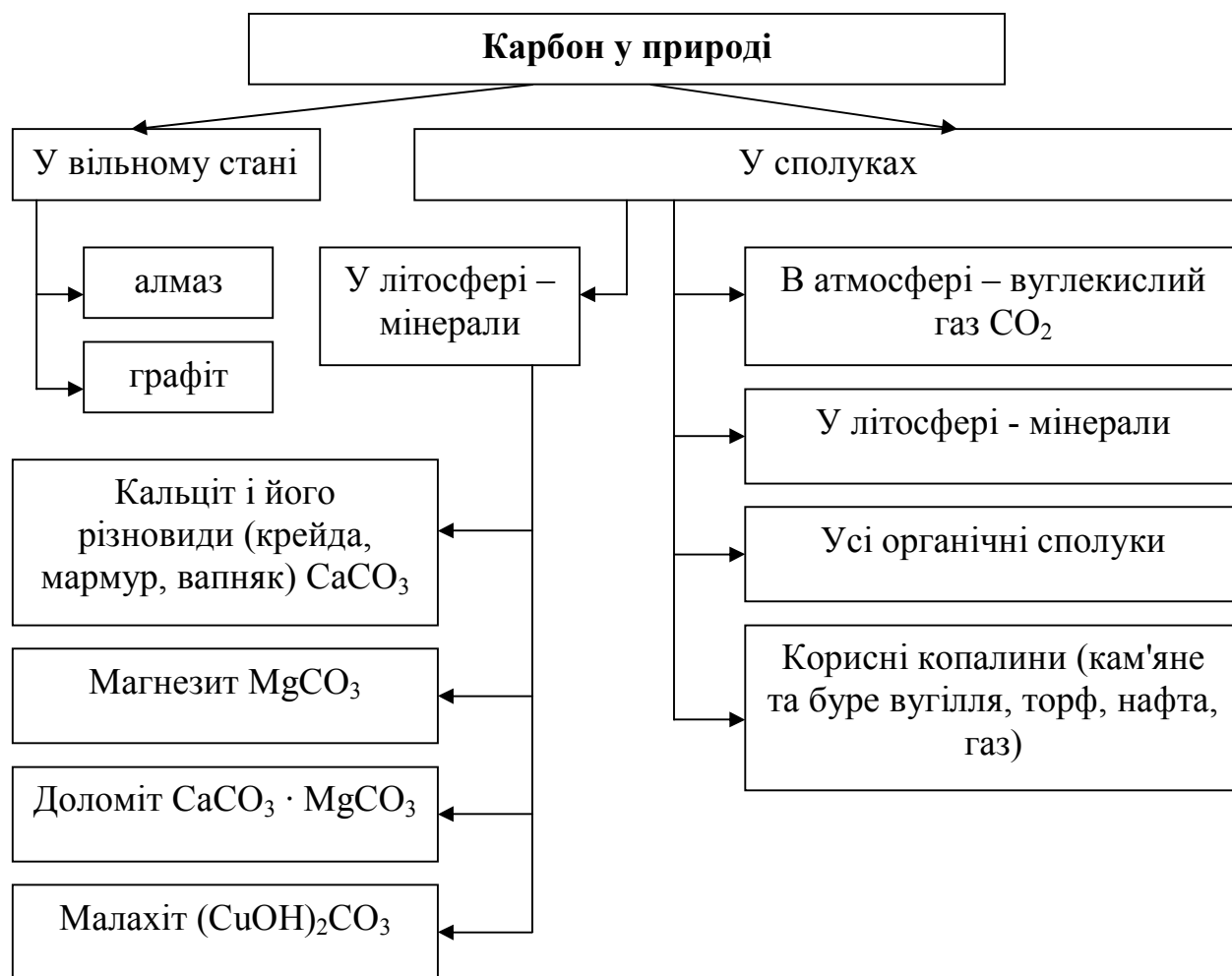

8. КАРБОН І СИЛІЦІЙ

8.1 Характеристика хімічних елементів Карбон С і Силіцій Si

Таблиця 45

Карбон С	Силіцій Si
Належать до елементів головної підгрупи IV групи періодичної системи елементів	
Електронна будова атомів	
${}^6_6\text{C} \quad 1s^2 2s^2 2p^2; [\text{He}] 2s^2 2p^2$ незбуджений стан атома ↓ C* збуджений стан атома	${}^{14}_{14}\text{Si} \quad 1s^2 2s^2 2p^6 3s^2 3p^2; [\text{Ne}] 3s^2 3p^2$ незбуджений стан атома ↓ Si* збуджений стан атома
Можливі валентності	
II в незбудженому стані, IV в збудженому стані	
Можливі ступені окиснення та приклади сполук	
-4 -3 -4(CH₄); -3(C₂H₆); -2(C₂H₄); -1 0 +1 -1(Ca C₂); 0(C); +1(C₂F₂); +2 +3 +4 +2(CO); +3(C₂F₆); +4(CO₂)	-4 0 +2 +4 -4(Mg₂Si); 0(Si); +2(SiO); +4(SiO₂).
Поширення в природі	
Посідає 13 місце серед усіх елементів: масова частка в літосфері становить 0,087%	Другий після Оксигену елемент за вмістом у літосфері: його масова частка складає 27,6%. На відміну від Карбону трапляється в природі у вигляді сполук.

8.2 Прості речовини вуглець і силіцій

Таблиця 46

Вуглець	Силіцій
Способи добування	
Штучні форми графіту (кокс і сажу) добувають піролізом (термічним розкладанням) кам'яного вугілля та вуглеводнів.	Відновлення силіцій (IV) оксиду вуглецем або магнієм: $\text{SiO}_2 + 2\text{C} \xrightarrow{t^\circ} \text{Si} + 2\text{CO}$ $\text{SiO}_2 + 2\text{Mg} \xrightarrow{t^\circ} \text{Si} + 2\text{MgO}$
Фізичні властивості	
Карбон утворює кілька алотропних модифікацій: • <i>Алмаз</i> Найтвердіша речовина з усіх відомих у природі; прозора; досить крихка; оптично активна; дуже тугоплавка ($t_{\text{пл}} = 3500^\circ\text{C}$), теплопровідна, але не електропровідна речовина. Має атомну кристалічну ґратку. Хімічно малоактивний; • <i>графіт</i> Темно-сіра, м'яка речовина з металічним блиском; дуже тугоплавка ($t_{\text{пл}} = 4000^\circ\text{C}$). Кристалічна ґратка є перехідною між молекулярною та металічною; має шарувату структуру; • <i>карбін</i> Чорний порошок; існує у вигляді двох різновидів: поліїнового ланцюга типу ... - C ≡ C - C ≡ C - ... та полієнового ... = C = C = C = C = ...; • <i>фулерен</i> Кристалічна речовина чорного кольору з металічним блиском; кулеподібні порожнисті молекули складу C₆₀; C₇₀; C₈₀ і т.д.	Силіцій утворює дві алотропні модифікації: • <i>алмазоподібні</i> (кристалічний силіцій); • <i>графітоподібна</i> (нестійка за звичайних умов). Кристалічний силіцій – тверда, але досить крихка речовина синього кольору.
<i>Аморфне вугілля</i> і аморфний силіцій не належать до алотропних модифікацій Карбону та Силіцію. Вони являють собою відповідно графіт і алмазоподібний силіцій, що складається з дрібних неупорядковано розташованих кристалів.	

Різновиди аморфного вугілля: <i>Кокс</i> – продукт сухої перегонки кам'яного вугілля. <i>Сажа</i> – продукт термічного розкладу вуглеводнів. <i>Деревне вугілля</i> – простий продукт тривалого нагрівання деревини без доступу повітря.	<i>Аморфний силіцій</i> – бурий реакційноздатний порошок.
Хімічні властивості	
Оскільки атоми Карбону та Силіцію у простих речовинах перебувають у проміжному ступені окиснення (0), для них характерна окисно-відновна двоїстість. Силіцій є менш активним неметалом, ніж вуглець.	
Окисні властивості	
Виявляє у реакціях із металами, а також із неметалами, що утворені менш електронегативними, ніж Карбон, елементами: $4\overset{0}{\text{Al}} + 3\overset{0}{\text{C}} \xrightarrow{t^\circ} \overset{-4}{\text{Al}_4\text{C}_3};$ алюміній карбід $\overset{0}{\text{C}} + \overset{0}{\text{Si}} \xrightarrow{t^\circ} \overset{-4}{\text{SiC}};$ $\overset{0}{\text{C}} + 2\text{H}_2 \xrightarrow{t^\circ} \overset{-4}{\text{CH}_4}$ метан	Виявляє у реакціях із металами; з воднем не взаємодіє: $2\overset{0}{\text{Mg}} + \overset{0}{\text{Si}} \xrightarrow{t^\circ} \overset{-4}{\text{Mg}_2\text{Si}}$ магній силіцид
Відновні властивості	
Виявляє у реакціях: - із неметалами, що утворені більш електронегативними, ніж Карбон, елементами: $\overset{0}{\text{C}} + 2\overset{+4}{\text{F}_2} = \overset{+4}{\text{CF}_4}$ $\overset{0}{\text{C}} + \overset{+4}{\text{O}_2} = \overset{+4}{\text{CO}_2}$ $\overset{0}{\text{C}} + 2\overset{+4}{\text{S}} = \overset{+4}{\text{CS}_2}$ сірковуглець - з оксидами металів, що використовують у пірометалургії: $\overset{0}{\text{CuO}} + \overset{0}{\text{C}} \xrightarrow{t^\circ} \overset{+2}{\text{Cu}} + \overset{+2}{\text{CO}}$ (надл.) - з водою: $\overset{0}{\text{C}} + \text{H}_2\text{O} \xrightarrow{t^\circ} \overset{+2}{\text{CO}} + \text{H}_2\uparrow$	Має найнижчу електронегативність серед неметалічних елементів, тому є відновником у реакціях із більшістю неметалів: $\overset{0}{\text{Si}} + \overset{+4}{\text{O}_2} \xrightarrow{t^\circ} \overset{+4}{\text{SiO}_2}$ $\overset{0}{\text{Si}} + 2\overset{+4}{\text{F}_2} \rightarrow \overset{+4}{\text{SiF}_4}$ тетрафлуорсилан добре розчинний у лугах: $\overset{0}{\text{Si}} + 2\text{NaOH} + \text{H}_2\text{O} = \overset{+4}{\text{Na}_2\text{SiO}_3} + 2\text{H}_2\uparrow$ з водними розчинами кислот не реагує, але амфотерний силіцій розчиняється у плавиковій кислоті: $\overset{0}{\text{Si}} + 6\overset{+4}{\text{HF}} = \overset{+4}{\text{H}_2[\text{SiF}_6]} + 2\text{H}_2$

- з іншими окисниками: $0 \qquad \qquad \qquad +4$ $C + 2H_2SO_4(\text{конц.}) = CO_2\uparrow + 2SO_2\uparrow + 2H_2O$	
Застосування	
- алмаз – як матеріал для виготовлення ювелірних виробів (обробкою природних алмазів одержують діаманти): як цінний буровий та різучий інструмент; - графіт – для виготовлення вогнетривких тиглів, електродів і контактів; для одержання грифелів олівців; - кокс – в металургії; - сажа – для виробництва гуми, чорної фарби, косметики; - деревне вугілля завдяки здатності до адсорбції – поглинання поверхнею газоподібних або розчинених речовин – як адсорбент, у медицині – активоване вугілля.	- технічний силіцій – для добування силікатів; - особливо чистий силіцій – як матеріал у напівпровідниковій техніці, мікроелектроніці, у виробництві сонячних батарей; - сплав із залізом (феросиліцій) – як добавка для легування сталей.

8.3 Оксиди

Таблиця 47

Вуглець	Силіцій
Утворює два оксиди: карбон (II) оксид CO та карбон (IV) оксид CO₂	Утворює два оксиди: силіцій (II) оксид SiO та силіцій (IV) оксид SiO₂
<i>Карбон(II) оксид CO (чадний газ)</i> Добування в промисловості: $2C + O_2(\text{нестача}) \xrightarrow{t^\circ} 2CO\uparrow$ $CO_2 + C \xrightarrow{t^\circ} 2CO\uparrow$ Фізичні властивості: газ без кольору, запаху і смаку; погано розчинний у воді; Хімічні властивості: є несолетворним оксидом; виявляє сильні відновні властивості: $2CO + O_2 \xrightarrow{t^\circ} 2CO_2\uparrow$ $Fe_2O_3 + 3CO \xrightarrow{t^\circ} 2Fe + 3CO_2\uparrow$	<i>Силіцій (II) оксид SiO</i> стійкий лише у газовій фазі в інертному середовищі за високих температур (понад 1000°C)

разом з відновними виявляє і окисні властивості: $\overset{+2}{\text{CO}} + 2\overset{-2}{\text{H}_2} \rightleftharpoons \text{CH}_3\text{OH}$ Застосування: як висококалорійне паливо, в органічному синтезі для добування спиртів, альдегідів, карбонових кислот; в пірометалургії для добування металів з їх оксидів	
Карбон(IV) оксид CO₂ (вуглекислий газ)	Силіцій (IV) SiO₂
Добування	
В промисловості: спалюванням вапняку: $\text{CaCO}_3 \xrightarrow{t^\circ} 2\text{CaO} + \text{CO}_2\uparrow,$ в лабораторії: дією хлоридної кислоти на мрамур: $\text{CaCO}_3 + 2\text{HCl} = \text{CaCl}_2 + \text{CO}_2\uparrow + \text{H}_2\text{O}$	Виділенням із природних сполук силіцій (IV) оксиду
Фізичні властивості	
Газ без кольору, запаху і смаку; значно важчий (у 1,5 раза) за повітря, розчинний у воді	Тверда кристалічна речовина полімерної будови; білий порошок (кварцовий пісок) та прозорі кристали
Хімічні властивості	
Типовий кислотний оксид, тому реагує з основними оксидами, водою і лугами: $\text{CaO} + \text{CO}_2 = \text{CaCO}_3$ $\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{O} \rightleftharpoons \text{H}_2\text{CO}_3$ $\text{CO}_2 + \text{Ca(OH)}_2 = \text{CaCO}_3\downarrow + \text{H}_2\text{O} -$ якісна реакція на вуглекислий газ, супроводжуються помутнінням вапняної води Ca(OH)₂, яке при подальшому пропусканні CO₂ зникає внаслідок нерозчинного CaCO₃ у розчинний Ca(HCO₃)₂: $\text{CaCO}_3 + \text{CO}_2 + \text{H}_2\text{O} = \text{Ca(HCO}_3)_2$ виявляє окисні властивості, оскільки Карбон у складі CO₂ перебуває у максимальному ступені окиснення (+4): $\overset{+4}{\text{C}} \xrightarrow{t^\circ} \overset{+2}{\text{C}}$	Типовий кислотний оксид, який не розчиняється у воді, реагує з основними оксидами та лугами: $\text{SiO}_2 + \text{CaO} \xrightarrow{t^\circ} \text{CaSiO}_3$ $\text{SiO}_2 + 2\text{NaOH} = \text{Na}_2\text{SiO}_3 + \text{H}_2\text{O}$ реагує з плавиковою кислотою: $\text{SiO}_2 + 6\text{HF} = \text{H}_2[\text{SiF}_6] + 2\text{H}_2\text{O}$ окисні властивості виявляє при взаємодії з дуже сильними відновниками: $\overset{+4}{\text{SiO}_2} + 2\overset{0}{\text{C}} \xrightarrow{t^\circ} \overset{0}{\text{Si}} + 2\overset{+2}{\text{CO}}\uparrow$ реагує з карбонатами лужних металічних елементів: $\text{SiO}_2 + \text{Na}_2\text{CO}_3 \xrightarrow{t^\circ} \text{Na}_2\text{SiO}_3 + \text{CO}_2\uparrow$

$\text{CO}_2 + \text{C} \longrightarrow 2\text{CO}\uparrow$ проте може бути і відновником: $2\text{Na}_2\text{O}_2 + 2\text{CO}_2 = 2\text{Na}_2\text{CO}_3 + \text{O}_2\uparrow$ $4\text{KO}_2 + 2\text{CO}_2 = 2\text{K}_2\text{CO}_3 + 3\text{O}_2\uparrow$ Ці реакції використовують у космічних кораблях і підводних човнах при регенерації повітря	
Застосування	
У виробництві цукру, соди, сечовини; для виготовлення газованих напоїв; гасіння пожеж; сухий лід (тверда снігоподібна маса, яка утворюється з газоподібного CO_2 при охолодженні під тиском – для охолодження продуктів, зокрема морозива)	Промислова сировина у виробництві Силіцію; скла (склад віконного скла $\text{Na}_2\text{O} \cdot \text{CaO} \cdot 6\text{SiO}_2$); фарфору; кераміки; адсорбентів; компонент будівельних розчинів; різновиди кварцу – аметист, халцедон, онікс, гірський кришталь та ін. – коштовне, напівкоштовне та виробне каміння

8.4 Кислоти та їх солі

Таблиця 48

Карбонатна кислота H_2CO_3	Силікатна кислота H_2SiO_3
Добування	
Розчиненням вуглекислого газу у воді: $\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{O} \rightleftharpoons \text{H}_2\text{CO}_3$	Дією кислот на розчини натрій або калій силікатів: $\text{Na}_2\text{SiO}_3 + 2\text{HCl} = \text{H}_2\text{SiO}_3\downarrow + 2\text{NaCl}$
Властивості	
Слабка двохосновна кислота, яка існує тільки у водному розчині; дисоціює, особливо за другим ступенем, незначною мірою: I ступінь: $\text{H}_2\text{CO}_3 \rightleftharpoons \text{H}^+ + \text{HCO}_3^-$ II ступінь: $\text{HCO}_3^- \rightleftharpoons \text{H}^+ + \text{CO}_3^{2-}$ $\text{H}_2\text{CO}_3 \rightleftharpoons 2\text{H}^+ + \text{CO}_3^{2-}$ Утворює два ряди солей: середні – карбонати та кислі – гідрогенкарбонати	Силіцій (IV) оксиду відповідає цілий ряд кислот загальної формули $n\text{SiO}_2 \cdot m\text{H}_2\text{O}$. <i>Метасилікатна кислота</i> H_2SiO_3 є слабкою (слабкіша за карбонатну) кислотою; у воді розчиняється мало, дисоціює незначною мірою: $\text{H}_2\text{SiO}_3 \rightleftharpoons \text{H}^+ + \text{HSiO}_3^-$ утворює солі (силікати): $\text{H}_2\text{SiO}_3 + 2\text{KOH} = \text{K}_2\text{SiO}_3 + 2\text{H}_2\text{O}$ при нагріванні розкладається: $\text{H}_2\text{SiO}_3 \xrightarrow{t^\circ} \text{SiO}_2 + \text{H}_2\text{O}$
Карбонати $\text{Me}_2(\text{CO}_3)_x$ та гідрогенкарбонати $\text{Me}(\text{HCO}_3)_x$	Силікати $\text{Me}_2(\text{SiO}_3)_x$

Добування	
При взаємодії вуглекислого газу з основними оксидами або при пропусканні CO₂ крізь розчини солей або лугів: $\text{CO}_2(\text{надлишок}) + \text{NaOH} = \text{NaHCO}_3$ $\text{CO}_2 + \text{Ca}(\text{OH})_2 \rightarrow \text{CaCO}_3 + \text{H}_2\text{O}$	При взаємодії силіцій (IV) оксиду чи силікатної кислоти з основними оксидами або з лугами: $\text{SiO}_2 + \text{CaO} \xrightarrow{t^\circ} \text{CaSiO}_3$ $\text{H}_2\text{SiO}_3 + 2\text{NaOH} = \text{Na}_2\text{SiO}_3 + 2\text{H}_2\text{O}$
Властивості	
Карбонати є білими кристалічними речовинами; більшість з них малорозчинні у воді, за винятком карбонатів Натрію, Калію та амонію. Усі гідрогенкарбонати на відміну від карбонатів добре розчиняються у воді. При дії кислот на карбонати і гідрогенкарбонати виділяється CO₂, що спричиняє спінювання розчину: $\text{CaCO}_3 + 2\text{HCl} = \text{CaCl}_2 + \text{CO}_2\uparrow + \text{H}_2\text{O}$ $\text{NaHCO}_3 + \text{CH}_3\text{COOH} = \text{CH}_3\text{COONa} + \text{CO}_2\uparrow + \text{H}_2\text{O}$ Здатність карбонатів і гідрогенкарбонатів виділяти CO₂ при дії кислот на кристалічну речовину або її розчин використовується для проведення якісної реакції на карбонат-йон. Карбон (IV) оксид, що виділився, визначають пропусканням через вапняну воду Ca(OH)₂. Реакція «гасіння соди» оцтовою кислотою застосовується у побуті при виготовленні тіста для пирогів: оцтова кислота витискує із солі слабку та летку карбонатну кислоту, яка розкладається на вуглекислий газ і воду, вуглекислий газ «піднімає» тісто. Другою спільною властивістю, характерною як для карбонатів, так і для гідрогенкарбонатів, є їх термічний розклад:	Тверді речовини без кольору; у воді розчинні лише силікати лужних металічних елементів (крім Li). При розчиненні утворюють колоїдні розчини, які називають <i>рідким склом</i>. Взаємодіють з більш сильними кислотами: $\text{Na}_2\text{SiO}_3 + 2\text{HCl} = 2\text{NaCl} + \text{H}_2\text{SiO}_3\downarrow$

$2\text{NaHCO}_3 \xrightarrow{t^\circ} \text{Na}_2\text{CO}_3 + \text{CO}_2 \uparrow + \text{H}_2\text{O}$ Карбонати і гідрогенкарбонати пов'язані взаємоперетвореннями: $\text{CaCO}_3 \xrightleftharpoons[+ \text{CO}_2, + \text{H}_2\text{O}]{t^\circ} \text{Ca}(\text{HCO}_3)_2$	
Застосування	
Кальцій карбонат CaCO_3: вапняк – сировина для виготовлення будівельних матеріалів (цементу, гашеного і негашеного вапна, скла); сам є будівельним матеріалом; крейда – у виробництві паперу, для побілки; мармур – як мінерал – у скульптурі, архітектурі; магній карбонат MgCO_3 – у виробництві скла, цементу, цегли; натрій карбонат Na_2CO_3 (кальцинована технічна, або пральна, сода) та кристалічна сода: $\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$ – у виробництві скла і мила; натрій гідрогенкарбонат NaHCO_3 (питна, або харчова, сода) – у харчовій промисловості, побуті)	Натрій силікат Na_2SiO_3 – компонент шихти при виготовленні скла, спеціальних цементів і бетонів; входить до складу силікатних фарб і клею; при виготовленні паперу і картону; разом з кальцій силікатом входить до складу скла; каолін $\text{Al}_2\text{O}_3 \cdot 2\text{SiO}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ – для виготовлення фарфору; силікати та алюмосилікати – у виробництві кераміки, цементу, бетону та інших будівельних матеріалів

Література

1. Хімія. Комплексний довідник./Укладачі Гога С.Т., Ісаєнко Ю.В. – Харків: ФОП Співак В.Л., 2010. – 512 с.
2. Гордієнко В.І. Експрес-курс. Хімія / В.І. Гордієнко. – К.:Видавництво «Майстер-клас», 2009. – 224 с. – (ГДІ, або Готуйся до іспитів).
3. Шаповалов С.А. Хімія. Самовчитель майбутнього студента. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 336 с.
4. Зеленєва О.Г. Хімія. 8 – 11 класи: Довідник школяра і студента. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 560 с.

Методичні вказівки

для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання
слухачів підготовчого відділення
з курсу «Неорганічна хімія»

Укладачі:

ст. викладач кафедри довузівської підготовки Чокан Л.О.

Підп. до друку
Умовн. друк. арк.

Формат 60×84/16
Тираж

Папір офс.
Зам. №

Надруковано з готового оригінал - макета

Одеський державний екологічний університет
65016, Одеса, вул. Львівська, 15
